

การเกิดอาชีพครูผู้หญิง

จากปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการกระจายการศึกษาทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัดดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อมารองรับจำนวนของเด็กนักเรียนซึ่งการเพิ่มจำนวนของเด็กนักเรียนนี้ เป็นการเพิ่มทั้งเด็กชายและเด็กหญิง ดังนั้นการเพิ่มจำนวนของนักเรียนหญิง จึงเป็นปัจจัยผลักดันที่ทำให้สังคมไทยต้องการอาชีพครูผู้หญิง เพื่อที่จะมารองรับในความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาดังกล่าว ดังนั้นในบทนี้จึงจะได้กล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดอาชีพครูผู้หญิง รวมทั้งกล่าวถึงเรื่องครูผู้หญิงในระยะแรก การฝึกหัดครูผู้หญิงโดยรัฐ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคเพื่อให้เกิดความเข้าใจการเกิดอาชีพครูผู้หญิงขึ้นในสังคมไทย

ปัจจัยที่ทำให้เกิดอาชีพครูผู้หญิง

อาจวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดอาชีพครูผู้หญิงในสังคมไทยได้ดังนี้

1. เนื้อหาในหลักสูตรการเรียนที่แตกต่างกันระหว่างนักเรียนหญิงกับนักเรียนชาย
กล่าวได้ว่าในสังคมไทยนั้น การศึกษาของฝ่ายชายจะมีความเจริญก้าวหน้าไปมากกว่าการศึกษาทางฝ่ายหญิง เนื้อหาในวิชาที่ศึกษานั้นก็มีความแตกต่างกันออกไป โดยการศึกษาฝ่ายชายจะเน้นในด้านอักษรวิธี ในขณะที่การศึกษาของฝ่ายหญิงจะเน้นในเรื่องการเป็นแม่เรือนที่มีคุณภาพ แม้ว่าในปีพ.ศ. 2464 จะมีประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ที่บังคับให้ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายได้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน อันเป็นเหตุให้ทางรัฐเริ่มจัดหลักสูตรการศึกษาทางฝ่ายหญิงอย่างเป็นแบบแผนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าเด็กหญิงจะสามารถมีโอกาสได้ศึกษาวิชาต่าง ๆ ในระบบโรงเรียนเช่นเดียวกันกับเด็กชายก็ตาม แต่เนื้อหาวิชาหรือหลักสูตรการศึกษาก็ยังคงมีความแตกต่างกันระหว่างนักเรียน

หญิงกับนักเรียนชาย กล่าวคือการศึกษาในระโยคประถมของนักเรียนหญิงจะใช้เวลาเรียน 3 ปี ในขณะที่นักเรียนชายจะใช้เวลาเรียนถึง 5 ปี ในระโยคมัธยมปลายนักเรียนหญิงศึกษา 6 ปี ในขณะที่นักเรียนชายจะศึกษากันนานถึง 8 ปี ดังที่เคยกล่าวไว้แล้วนั้น ทำให้เห็นถึงเนื้อหาในหลักสูตรที่มีความแตกต่างกัน โดยทางรัฐได้จัดให้การศึกษาฝ่ายหญิงนั้นมีจำนวนเวลาที่จะได้รับความรู้น้อยกว่านักเรียนชาย อีกทั้งยังเป็นการนำไปสู่เนื้อหารายวิชาที่แตกต่างกัน คือวิชาวิสามัญสำหรับเด็กหญิงจะต้องเรียนในวิชาที่เตรียมตัวเป็นแม่บ้านแม่เรือน เช่น วิชาเย็บปักถักร้อย หรือการฝีมืออื่น ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับหญิง ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2

เมื่อทั้งจำนวนเวลาในการศึกษาและเนื้อหาในหลักสูตรมีความแตกต่างกันดังนี้แล้ว จึงจำเป็นต้องแยกกันเรียนระหว่างนักเรียนหญิงกับนักเรียนชาย และทำให้เกิดความจำเป็นต้องมีครูสตรีเพื่อสอนในโรงเรียนสตรีเหล่านี้

2. ค่านิยมเรื่องการสมาคระหว่างเพศ

นอกจากความแตกต่างในหลักสูตรการศึกษาดังที่กล่าวมาแล้ว สังคมไทยยังมีความคิดเรื่องการแบ่งเพศอย่างชัดเจน กล่าวคือไม่ต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายได้สมาคใกล้ชิดกันมากนัก โดยเฉพาะในวัยเริ่มเป็นหนุ่มเป็นสาว แต่เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมไทยที่มีแม่แบบจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะเมื่อทางรัฐได้ประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2464 ซึ่งเป็นการบังคับทั้งเด็กชายและเด็กหญิงให้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนตามภาคการศึกษาบังคับ ลักษณะเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มจำนวนของเด็กนักเรียนหญิงทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ค่านิยมของผู้ปกครองที่ยังมีความคิดในเรื่องการแบ่งเพศจึงได้นำไปสู่แนวความคิดการแบ่งเพศทางการศึกษา กล่าวคือผู้ปกครองมีทัศนคติที่ไม่นิยมให้บุตรหลานที่เป็นผู้หญิงเข้ารับการศึกษาระดับชั้นเดียวกับเด็กนักเรียนชายในลักษณะสหศึกษา ด้วยเป็นการไม่เหมาะสมในทุก ๆ กรณี

ดังนั้นค่านิยมสังคมในแนวความคิดเรื่องเพศ ได้ทำให้สังคมเกิดความต้องการในอาชีพครูผู้หญิง คือ รัฐต้องผลิตครูผู้หญิงขึ้นมาเพื่อที่จะสอนเฉพาะนักเรียนหญิงกันเอง ดังนั้น

อาชีพครูผู้หญิงจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะมารองรับความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา เพื่อให้ นักเรียนหญิงเหล่านี้ ไม่ต้องเรียนปะปนกันกับนักเรียนชาย เพราะได้ปรากฏหลักฐานว่าก่อน การออกประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาแห่งนั้น มีโรงเรียนชายบางแห่งมีนักเรียนหญิง เรียนปะปนด้วย โดยเฉพาะในหัวเมืองที่ยังไม่มีโรงเรียนสตรี อันเป็นข้อไม่พึงปรารถนา ของบรรดาผู้ปกครอง เพราะการศึกษาในระบบสหศึกษานี้แม้ว่าเป็นการประหยัดงบประมาณ ที่ตั้งโรงเรียน แต่มีความเห็นโดยทั่วไปว่ามีข้อเสียคือก็เมื่อเด็กหญิงเด็กชายอยู่ในวัยเริ่ม เป็นหนุ่มสาวอาจจะเกิดความเสื่อมเสียทางเพศได้หากเรียนรวมกัน¹

ค่านิยมเช่นนี้ได้สะท้อนให้เห็นในคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่ทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า เด็กชายและเด็กหญิงเรียน ปะปนกันได้ในชั้นประถม และควรจะแยกกันในชั้นมัธยม²

จะเห็นได้ว่าจากค่านิยมในการแบ่งแยกให้เด็กนักเรียนหญิงแยกกันเรียนกับ นักเรียนชาย ได้นำไปสู่การแบ่งแยกทางเพศในการปฏิบัติหน้าที่ของครูผู้สอนอีกเช่นกัน กล่าวคือการศึกษาของนักเรียนหญิงถูกจำกัดว่าควรจะได้รับ การอบรมสั่งสอนจากครูผู้หญิง และเช่นเดียวกันการศึกษาฝ่ายผู้ชายก็ต้องได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูผู้ชายเช่นกัน แนวความคิดในเรื่องการแบ่งหน้าที่ในการปฏิบัติงานของครูผู้ชายและครูผู้หญิง ยังได้ปรากฏ ในบทความของนิตยสารผู้หญิง นารีนาถ ว่า ครูผู้หญิงนั้นมีหน้าที่ที่จะให้การศึกษา อบรม แก่กุลธิดา ซึ่งจำนวนของนักเรียนหญิงก็ทวีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จำนวนครูผู้หญิงก็ต้องได้รับ ความต้องการเพิ่มไปด้วยเช่นกัน

¹จากรุวรรณ ไวยเจตน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

²สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การศึกษาของสตรีไทย พ.ศ.2411-2475, (โครงการ เผยแพร่งานวิจัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527,) หน้า 20-21.

... การศึกษาย่อมสำคัญทั้งชายและหญิง ผู้ให้การศึกษาฝ่ายหญิงคือครูผู้หญิง ก็ต้องมีความสำคัญเท่ากับผู้ให้การศึกษาฝ่ายชายคือ ครูผู้ชาย... มีนักเรียนสตรีชั้นประถมและมัธยมจำนวนน้อยกว่านักเรียนชายชั้นประถมและมัธยมมากกว่าที่เป็นเช่นนี้เพราะครูผู้หญิงมีน้อยกว่าครูผู้ชาย ครูผู้หญิงมีความจำเป็นที่จะให้การศึกษาแก่กุลธิดา... แต่ครูผู้หญิงเดิมนั้นน้อยนัก ไม่พอกับความต้องการของประเทศ ไม่พอกับความต้องการของกุลธิดา ซึ่งจำเป็นอย่างเหลือเกินที่จะได้รับการศึกษาเท่ากับกุลบุตร...³

จะเห็นได้ว่าอาชีพครูผู้หญิงเป็นอาชีพที่สังคมไทยต้องการ เพื่อให้เข้ามาคลี่คลายในสถานการณ์ดังกล่าว

อย่างไรก็ตามการศึกษาในฝ่ายหญิงในระยะแรก ตามโรงเรียนต่าง ๆ ยังคงมีครูชายมาทำการสอนในบางวิชาให้กับนักเรียนหญิง จะเห็นได้จากโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ได้มีจดหมายไปยังโรงเรียนเพาะช่างให้จัดหาครูเพื่อที่จะมาสอนวิชาวาดเขียน 1 คน ดังความว่า

... ด้วยโรงเรียนกุลสตรีวังหลังต้องการครูวาดเขียนคนหนึ่ง โรงเรียนเพาะช่างได้มีหนังสือไปชี้แจงว่า การที่จะส่งครูไปสอนนั้นไม่ขัดข้อง จะจัดส่งนักเรียนชั้นสูงสุดของโรงเรียนไปสอนและไม่ให้ประจำทุกวัน...⁴

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³จารณีย์ โกมลกุล, "ผู้หญิงควรเรียนอะไร," นารีนารถ 1 : 9 (เมษายน 2474), น.103-109.

⁴หจข. ศธ 50/49, "โรงเรียนวังหลังขอนายเล็กเป็นครูวาดเขียน," (มกราคม 2458)

การที่มีโรงเรียนสตรีบางแห่งต้องให้ครูผู้ชายมาทำการช่วยสอนในบางวิชานั้น
พอจะกล่าวได้ว่า จำนวนครูหญิงนั้นยังมีน้อยไม่มากพอแก่ความต้องการของจำนวนนักเรียน
ประกอบกับความรู้ที่ครูหญิงในขณะนั้น จะใช้สอนนักเรียนหญิงก็เป็นในวิชาที่มุ่งผลิตแม่เรือน
มากกว่าวิชาที่เป็นทางด้านวิชาการ เช่น คณิตศาสตร์ หรือภาษาอังกฤษ เป็นต้น

ดังนั้นการที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังได้มีจดหมายไปยังโรงเรียนเพาะช่างเพื่อ
ขอครูวาดเขียน 1 คน จึงพอจะอนุมานได้ว่า วิชาวาดเขียนนี้ครูหญิงไม่ได้รับการฝึกฝนมา
เพื่อที่จะให้มีความรู้ ความสามารถพอที่จะถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ได้ เพราะการศึกษาของนัก
เรียนหญิงที่จะได้รับจากครูหญิงนั้นมักจะออกในแนวทางการเป็นแม่เรือน โดยจะเห็นได้
จากหลักสูตรในวิชาต่าง ๆ เช่น วิชาการเรือน ก็ต้องรู้จักการตกแต่งบ้านเรือน รู้จักการซัก
ฟอก รู้จักการเจียนหมากพลูหรือวิชาการครัว และการทำอาหาร ก็ต้องรู้จักการปรุงอาหาร
ทั้งคาวและหวาน และต้องรู้จักประโยชน์ของอาหารแต่ละชนิด หรือการจัดดอกไม้ ที่สำคัญ
คือการเรียนรู้ในทักษะของการเป็นแม่ เช่น รู้จักวิธีเลี้ยงเด็ก รู้จักอาหารของเด็ก เป็นต้น⁵

หรือแม้แต่ในโรงเรียนสุนันทาลัยก็ยังมีอาจารย์ผู้ชายให้มาช่วยสอนเช่นกัน ซึ่ง
เป็นผลมาจากการขาดแคลนครูหญิงนั่นเอง ดังจะเห็นได้จากบันทึกความทรงจำของหม่อมเจ้า
จงจิตรถนอม ดิศกุล ซึ่งเคยศึกษาที่โรงเรียนนี้ ที่ได้กล่าวถึงรายนามครูใหญ่ ครูน้อย และครู
ผู้ชายดังนี้

...ตอนแรกเข้าไปอยู่มี Miss Smith อาจารย์ใหญ่ Miss Cole,
Miss Shakespeare ครูคนไทยมี ครูข้า ครูมี ครูสุด ครูผู้ชายมี 1
คน ชื่อ ครูเปีย...⁶

⁵ หจช, ศช 4.4/31, "นางวาด วายวานนท์ ขอให้พิมพ์หลักสูตร โรงเรียน
การเรือน 35 ชุด"

⁶ บันทึกความทรงจำของ มจ.จงจิตรถนอม ดิศกุล, ที่ระลึกในงานพระราชทาน
เพลิงศพ มจ.จงจิตรถนอม ดิศกุล (2 พฤศจิกายน 2521), หน้า 6.

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีครูชายมาช่วยสอนบางวิชาในโรงเรียนผู้หญิงก็ตาม แต่จากแนวความคิดในเรื่องเพศก็ยังคงอยู่ เพราะยังมีค่านิยมที่ต้องการให้เด็กนักเรียนหญิงเรียนกับครูผู้หญิง และไม่นิยมให้ครูชายมาสอนในโรงเรียนหญิง ดังที่ทางกระทรวงธรรมการจึงได้กวัดขั้นในเรื่องความประพฤติอันในทางที่จะเสียหายทางเพศระหว่างครูกับนักเรียน โดยออก "ข้อบังคับกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องครูชายกับนักเรียนหญิง" โดยเห็นว่าหากมีการประพฤติดูเสื่อมเสียทางเพศระหว่างครูกับนักเรียน ครูผู้นั้นจะมีความผิดต้องออกจากราชการ⁷ การเกิดอาชีพครูผู้หญิงจึงเป็นสิ่งที่มารองรับการเกิดของโรงเรียนสตรี และแนวความคิดในเรื่องเพศดังกล่าว ดังนั้นทางรัฐจึงได้หาทางที่จะผลิตครูผู้หญิงออกมาเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทย ดังปรากฏว่าในนิตยสารร่วมสมัยของสตรีไทยได้แก่ หญิงไทย ก็ได้มีบทวิจารณ์การที่มีครูชายมาทำการสอนในโรงเรียนสตรีว่าเป็นการไม่เหมาะสมควรด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน

...ครูชายที่ทำการสอนตามโรงเรียนหญิงต่าง ๆ นั้นหากว่าจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เป็น ครูหญิงสอนนักเรียนด้วยกันแล้ว บางทีก็อาจจะถูกกับความประสงค์ของนักเรียน เพราะบางที, พูดทำไมนักเรียนหญิงที่มีความอาย การชักไชร้อย่างในวงแห่งความรู้ อาจจะทำให้กระดากอายกันยังให้ขาดความรู้ไปได้...⁸

ดังนั้นแนวความคิดในลักษณะการแบ่งหน้าที่ระหว่างครูผู้ชายกับครูผู้หญิงจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างของสังคมไทยที่ยังมีแนวความคิดเรื่องเพศ ที่ยังคงสืบเนื่องมาจนแม้กระทั่งทางรัฐได้มีการจัดให้เด็กหญิงได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นเดียวกับเด็กชายแล้วก็ตาม แต่แนวความคิดเช่นนี้ก็ยังคงได้ปรากฏให้เห็นอีกเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากบทความอีกบทความหนึ่งในนิตยสาร หญิงไทย ที่ได้กล่าวการสนับสนุนการศึกษาของ

⁷ หจข, ร.6ศ.2/14, "ข้อบังคับกระทรวงศึกษาธิการ".

⁸ หญิงไทย (สิงหาคม 2475), น.2.

นักเรียนหญิงที่ควรจะได้รับจากครูผู้ชาย อีกทั้งคัดค้านการสอนของครูผู้ชายในโรงเรียน
ผู้หญิงเช่นกัน

...สตรีย่อมมีความอาย และตะขิดตะขวงประจำตัวด้วยกันทุกคน...ควรมี
ครูสตรีให้มาก ๆ เดียวนี้ครูชายมีหนุ่มพ้อ ๆ ที่เป็นครูบ่อ ๆ อยู่ตามโรงเรียน
หญิงนั้นไม่สู้จะเหมาะนัก ครูนั้นจะต้องลำเอียงบ้าง มีครูชายหนุ่มโสดอยู่คนหนึ่ง
ที่เคยมีชื่อเสียงนักหนาสอนอยู่ในโรงเรียนสตรี มีใจลำเอียงในการสอนและมัก
หาโอกาสพานักเรียนหญิงไปแสวงหาความรู้ แต่ทำไมจึงต้องมีครูหนุ่มพ้อ เป็นผู้
นำและเดินคลอเคลียไปด้วย คุณไม่สู้จะสมควรเลย⁹

จะเห็นได้ว่าความจำเป็นที่ทำให้มีครูชายเข้ามาสอนในโรงเรียนสตรีนั้นก็คือ
จำนวนครูผู้หญิงที่น้อยไม่พอกับความต้องการของสังคมและความรู้ในวิชาการที่ครูผู้หญิง
ได้รับไม่เพียงพอ ทำให้เป็นจุดบกพร่องในอาชีพครูผู้หญิง ดังนั้นจึงมีแนวความคิดของสังคม
ที่จะเร่งแก้ไขปัญหาของอาชีพครูผู้หญิงในจุดนี้โดยมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรู้ทางวิชา
การที่ครูผู้หญิงควรมี เพื่อที่จะได้มีความรู้, ความสามารถเพียงพอที่จะทำการสอนได้โดย
ไม่ต้องไปจ้างครูผู้ชาย บทความอีกบทความหนึ่งใน หญิงไทย จึงเสนอความเห็นที่ว่า

...โรงเรียนสตรีควรมีครูสตรีทุก ๆ แผนกเพื่อจะได้สั่งสอนกันอย่างเต็มที่
ทั้งนี้เพื่อช่วยอธิบายในบางวิชาได้สะดวกและชัดเจนกว่าครูผู้ชาย เวลานี้
ยังมีครูชายปะปนอยู่ในโรงเรียนสตรีเสมอ แต่ถึงเวลาแล้วที่ผู้หญิงควรจะ
ชวนขวยหาวิชาครูไว้สอนวิชาทุก ๆ แผนกในโรงเรียนสตรี...¹⁰

⁹ พันธะภาว์, "สิทธิศึกษา," ผู้หญิงไทย. 1 : 35 (8 กันยายน 2475), : 3.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

นอกจากบทความในลักษณะให้ผู้หญิงชวนชวายนหาความรู้เพื่อทำหน้าที่แทนครูชายแล้ว จากบทความในนิตยสารเดียวกันนั้น ก็ยังได้มีแนวความคิดที่ต่าหิ ดิเตียน การนำครูผู้ชายมาสอนหนังสือในโรงเรียนผู้หญิง ซึ่งเป็นการนำความเสื่อมเสียมาสู่โรงเรียนหญิงและกับตัวนักเรียนหญิงเอง

... เวลาที่ตามโรงเรียนสตรีต่าง ๆ ของกระทรวงธรรมการจำเป็นนัก หรือที่จะต้องใช้ครูผู้ชายสอนบางวิชา นักเรียนสตรีที่เป็นเพื่อนของข้าพเจ้าเล่าให้ฟังว่า อะไร ๆ ก็ไม่สำคัญเท่าครูมานั่งสอนจ้ำจี้จ้ำไชไปตามโต๊ะนักเรียน น่าเกลียดจัง! ครูผู้หญิงถ้าจะหายากสักหน่อยจึงต้องหาครูชายมาสอนแทนเพื่อนหญิงของข้าพเจ้าถมไปครูผู้หญิง แต่ความรู้ไม่พอที่จะสอน เช่น วิชาวาดเขียน เป็นต้น ข้าพเจ้าชะงัก! เขาเรียนกันอย่างไรหนอ เรียนกันมาแล้วก็ใช้สอนไม่ได้แล้วจะเรียนกันทำไม นักเรียนหญิงที่สำเร็จและได้เป็นครูเขาแล้ว ใช้วิชาที่เรียนมาแล้วทั้งหมดไม่ได้ทุกวิชา ต้องจ้างครูชายมาสอนแทน...¹¹

รัฐได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการฝึกหัดครูสตรี นั่นคือการที่สังคมเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีโอกาสประกอบอาชีพครูผู้หญิง เพื่อที่จะมาทำการสั่งสอนอบรมนักเรียนหญิง และเพื่อจัดปัญหาการต้องว่าจ้างครูผู้ชายให้มาทำการสอนในโรงเรียนผู้หญิงด้วย

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

3. ความต่อเนื่องของบทบาทแม่

ตั้งได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่าก่อนที่เด็กหญิงจะได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน เด็กหญิงก็จะเรียนรู้และได้รับการศึกษาที่บ้านจากผู้เป็นมารดา เช่น วิชาทำอาหาร ทั้งคาว หวาน มวนบุหรี่ และดูแลรักษาบ้านเรือน เป็นต้น¹² และเมื่อเด็กหญิงเจริญวัยถึงการเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน โดยจะได้รับการอบรมจากครูผู้หญิงความรู้ที่ได้ก็จะมีทั้งในด้านอักษรวิธี การคำนวณอย่างง่าย ๆ และวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเป็นแม่เรือน โดยครูผู้หญิงที่เป็นผู้อบรมสั่งสอนเด็กหญิงในโรงเรียน ก็เปรียบได้กับผู้เป็นมารดาอบรมสั่งสอนบุตรที่บ้าน ดังนั้นอาชีพครูผู้หญิงจึงมีความสำคัญในลักษณะเดียวกับหน้าที่มารดา เพราะจะต้องทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็กหญิงให้มีความรู้แตกฉานในอักษรวิธี และสั่งสอนอบรมเด็กหญิงให้มีความรู้ในหน้าที่แม่เรือนอย่างต่อเนื่องกับการที่เด็กหญิงได้รับการศึกษาอบรมจากมารดาที่บ้าน นับได้ว่าอาชีพครูผู้หญิงได้ทำให้การศึกษาในฝ่ายหญิงเป็นประโยชน์ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกันกับคำกล่าวของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีที่ได้อธิบายว่า การศึกษาทั้งที่บ้านและที่โรงเรียนเป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน

การให้การศึกษาแก่เด็กหญิงในวิชาแม่เรือน ซึ่งเป็นวิชาที่ต่อเนื่องกับการอบรมจากมารดานั้น สามารถเห็นได้จากหลักสูตรการศึกษาจากโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่งโดยมี นางวาด วายวานนท์ ครูสตรีในโรงเรียนแห่งหนึ่งนั้น ได้มีหนังสือถึงกระทรวงธรรมการอนุมัติหลักสูตรวิชาการเรือน ทั้งในวิชาการสมาคม การครัว มาตเวทียา เป็นต้น และเนื้อหาของวิชาเหล่านี้ก็มีความสอดคล้องกับการที่เด็กหญิงเคยได้รับการอบรมจากมารดาที่บ้าน ดังปรากฏรายละเอียดของวิชาในตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹²บาลเลขแก้ว, เล่าเรื่องเมืองสยาม, แปลโดยสันต์ ท.โกมลบุตร (พระนคร: ก้าวหน้าการพิมพ์, 2506), หน้า 205.

ตารางแสดงเนื้อหาวิชาการเรียนของนักเรียนหญิง

วิชา	รายการที่ต้องสอน
<p>การสมาคม</p> <p>การเรือน</p> <p>การครัวและการเลือกอาหาร</p>	<p>การเคารพ, ให้อำนาจการแสดงเคารพชนิดต่าง ๆ วิธีการเคารพทุกชนิด ตลอดจนโอกาสใช้วิธีเคารพเหล่านั้น</p> <p>การแต่งกาย, ให้อำนาจการแต่งกายในโอกาสต่าง ๆ</p> <p>การจัดแต่งรักษาร้านเรือน, การเลือกห้องต่าง ๆ ในเรือน..</p> <p>การเช็ดบดกวาดเรือนให้สะอาด</p> <p>ประจำวัน วิธีรักษาและขัดดูภาชนะโลหะ กะเบื้อง และแก้ว...</p> <p>ให้อำนาจการซักฟอกผ้า และแพรทุกชนิด</p> <p>ให้อำนาจการย้อม...</p> <p>ให้อำนาจการเลี้ยงสัตว์บ้าน</p> <p>สถานที่ตั้งครัว</p> <p>เครื่องใช้ในครัว</p> <p>วิธีหุงต้ม</p> <p>การประดิษฐ์อาหารให้สวยงามนำรับประทาน...</p>

13

จะเห็นได้ว่าวิชาเหล่านี้เด็กหญิงทั่วไปจะได้รับการอบรมจากมารดาให้มีความรู้ในขั้นพื้นฐานมาแล้วเช่นกัน ดังนั้นการสอนเพิ่มเติมจากครูผู้หญิงที่โรงเรียนจึงเป็นหน้าที่ ที่ครูผู้หญิงกระทำต่อเนื่องจากความเป็นมารดาที่อบรมสั่งสอนบุตร ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนหญิงได้มีความรู้ความเข้าใจ ในวิชาเหล่านี้อย่างแตกฉานและเหมาะสมกับยุคสมัยยิ่งขึ้น

นอกจากนี้การให้การศึกษาอบรมแก่เด็กหญิงยังมีได้หยุดอยู่เพียงแต่วิชาแม่เรือน
เหล่านี้เท่านั้น เพราะการอบรมของผู้เป็นมารดาที่มีต่อบุตรนั้นย่อมจะอบรมความรู้ที่ว่าด้วย
การเป็นเมียที่ดี และการปรนนิบัติเอาใจสามี ดังนั้นแนวทางการอบรมในเรื่อง
การครองเรือนเช่นนี้ ครูผู้หญิงก็มีหน้าที่อบรมเด็กหญิงอย่างต่อเนื่องกับผู้เป็นมารดาเช่นกัน
โดยจะเห็นได้ในหลักสูตรของนางวาด วายวานนท์ ที่ร่างขึ้นเกี่ยวกับวิชาการเรียนนั้น ได้
มีวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวเป็นมารดาด้วยเช่นกัน

ตารางแสดงวิชาการเตรียมตัวเป็นมารดา

วิชา	รายการที่ต้องสอน
วิชา วิชา การเลือกคู่ สามีภรรยา	<ol style="list-style-type: none"> 1. รู้จักการบริหารร่างกายในระหว่างมีครรภ์ 2. รู้จักรักษาตนเองในเมื่อมีโรคภัยเล็กน้อยเกิดขึ้นในระหว่างมีครรภ์ 3. รู้จักวิธีเลี้ยงเด็กที่ครบและไม่ครบกำหนดคลอด ให้ถูกต้องตามหลัก ทั้งในเวลาปกติและเวลาป่วย 4. รู้จักจิตศาสตร์และความเจริญของเด็ก ตลอดจนการอบรมเด็ก 5. อาหารของเด็ก ทั้งเวลาปกติและเวลาป่วย 6. ให้รู้จักสังเกตอาการไข้ของโรคบางชนิดของเด็ก 7. วิธีปฏิบัติในเมื่อโรคนั้น ๆ อุบัติขึ้น รู้จักการเลือกคู่ รู้จักการปฏิบัติในระหว่างสามีกับภรรยา

14

จากตารางของวิชา จะเห็นได้ว่าเป็นวิชาที่ครูผู้หญิงได้สอนให้เด็กหญิงมีความรู้
อย่างต่อเนื่องจากการเคยได้รับการศึกษามาจากมารดาที่บ้าน อีกทั้งความรู้ที่เด็กผู้หญิงได้รับ
นั้นยังเป็นความรู้ที่ลุ่มลึกกว่าเก่า เช่น การรู้จักจิตวิทยาเบื้องต้นเกี่ยวกับเด็ก เป็นต้น

ดังนั้นอาชีพครูผู้หญิงจึงได้รับการยอมรับจากสังคมว่าเป็นอาชีพที่เหมาะสมแก่หน้าที่ของผู้หญิง คือการอบรมสั่งสอนนักเรียนหญิงให้เป็นแม่เรือนที่เหมาะสมแก่สมัยบริบูรณ์ประเทศไทยให้ค่านิยมในลักษณะนี้ได้มีไปจนต่อเนื่องอีกหลายสมัย ที่ยังคงนิยมให้ผู้หญิงไทยมีการศึกษามีความรู้ และหากจะประกอบอาชีพ อาชีพที่เหมาะสมก็จะได้แก่อาชีพครูผู้หญิง เพราะเป็นอาชีพที่มีความต่อเนื่องกับการเป็นมารดา ดังที่บทความใน นารีนาค ชี้ว่า

งานของครูนั้น แม้จะได้ชื่อว่าเป็นงานแต่ถ้ารู้จักก่อนปรนในตัวเองจะเป็นที่เบามาก จะหนักอยู่ก็แต่เพียงหนักใจเท่านั้น และจะต้องพจญกับความหนักใจนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ผลดีงามเพียงใดนั้นก็เป็นบทเรียนที่คั่งสำหรับผู้ที่จะครองเรือน การเป็นครูจะสอนให้เป็นผู้ที่รู้จักประพฤตินให้ดี มีคุณสมบัติอันงามโดยขณะที่ทำหน้าที่อบรมเด็ก ก็เปรียบเหมือนหัวหน้าครอบครัวสมที่จะเป็น 'มารดาประเสริฐ' ...¹⁵

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความคาดหวังในสังคมไทยที่ต้องการผู้หญิงที่มีความรู้ มีการศึกษา มีคุณธรรม มีความประพฤติ และกิจกรรมายาที่ดีด้วย¹⁶ เหมาะสมที่จะเป็นครูเพื่อที่จะสามารถอบรมสั่งสอนศิษย์หญิงให้มีความประพฤติ และมีความรู้ไปในทิศทางที่สังคมต้องการ อาชีพครูผู้หญิงจึงได้เริ่มเกิดขึ้นในสังคมไทยเพื่อที่จะมารองรับความเปลี่ยนแปลงและความคาดหวังของสังคมไทย

จากปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาไม่ว่าจะเป็นประเด็นของหลักสูตรการเรียนระหว่างนักเรียนหญิงและนักเรียนชายที่มีความต่างกัน, ค่านิยมการแบ่งเพศในการศึกษารวมทั้งความต่อเนื่องในการเป็นมารดา เหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยที่สังคมได้เปิดโอกาส

¹⁵ส.ล., "ผู้หญิงควรเรียนอะไร," นารีนาค 1 : 1 (มิถุนายน 2474), น. 88-93.

¹⁶สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยสมัยบริบูรณ์ประเทศไทย, หน้า 12.

ให้ผู้หญิงได้ก้าวเข้ามารองรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และมารองรับความคาดหวังของสังคมที่มีต่อผู้หญิง ทำให้อาชีพครูผู้หญิงเป็นอาชีพสำหรับสตรีที่สำคัญในสังคมไทยสมัยปฏิรูป

ครูผู้หญิงระยะแรก

กล่าวได้ว่า เริ่มแรกของการจัดตั้งโรงเรียนสตรีนั้น ทางรัฐยังไม่สามารถหากครูสตรีที่จบการศึกษาทางด้านการสอนหนังสือได้โดยตรง โดยเหตุนี้ในระยะแรกของการจัดตั้งโรงเรียนสุนันทาลัย ทางกระทรวงธรรมการได้ว่าจ้างสตรีชาวอังกฤษเป็นอาจารย์ใหญ่คือ มีสสมิท และมีสโรเบิร์ตสัน ตามลำดับ ดังความในเอกสารที่ขุนประพนธ์เนติประวัตร นายเวรโรงเรียนได้แจ้งความไปยังกระทรวงธรรมการ

...ด้วยมีสสมิท ครูใหญ่ และตุการโรงเรียนสตรีสุนันทาลัยได้รับการครบสัญญาลาไป 6 เดือน บัดนี้ได้แจ้งความมายังกระทรวงศึกษาธิการว่าจะกลับเข้ามารับการอีกไม่ได้แล้ว... เห็นว่ามีสเอมเอ โรบิตสัน ได้เป็นครุตุการที่โรงเรียนสตรีสุนันทาลัยในเวลามีสสมิทไม่อยู่มาหลายเดือน เป็นผู้อันยาศรียเรียบร้อย และวิชาความรู้ในการสั่งสอนสมควรแก่กาลสมัย... จึงได้ตั้งให้มิสโรเบิตสัน เอมเอ เป็นครุใหญ่...¹⁷

จะเห็นได้ว่าระยะเริ่มแรกนั้น อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรีนั้นเป็นบุคคลต่างชาติ เนื่องด้วยทางกระทรวงธรรมการยังไม่ได้จัดตั้งโรงเรียนหรือสถานที่ ที่จะผลิตครูผู้หญิงออกมาโดยตรง อีกทั้งการบริหารงานโรงเรียนก็ยังคงอาศัยบุคคลที่มีประสบการณ์ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในระยะเริ่มแรก นอกจากอาจารย์ใหญ่จะเป็นครูแล้ว ยังมีหน้าที่ในการบริหารกิจการของโรงเรียนให้สำเร็จลุล่วงได้ตามที่ทางรัฐมุ่งหวัง

¹⁷หจข, ศธ.50.18/29, "มีสสมิทลาออกจากตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ มีสโรเบิร์ตสันเป็นแทน", (3-4 สิงหาคม 2349).

นอกจากนี้ทางกระทรวงธรรมการยังได้ว่าจ้างสตรีไทยให้เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครูโรงเรียนสุนันทาลัย โดยมีวิธีการฝึกหัดคือกระทรวงธรรมการได้จัดให้สตรีชาวไทยเป็นครูช่วยสอน ขณะเดียวกันก็จะเข้าห้องเรียนพร้อมกับนักเรียนอื่น ๆ เพื่อที่จะได้เป็นครูสอนนักเรียนรุ่นต่อ ๆ ไป

... จึงได้ผูกพยากรณ์มิสโร เบ็คสัน อาจารย์ใหญ่ว่าจะหานักเรียนให้ 6 คน ฝึกหัดเบเนอจารย์ และจะได้ช่วยสอนนักเรียนในชั้นนั้น ฝึกหัดไปด้วยกัน มิสโรเบ็คสันก็รับหน้าที่จะฝึกหัดนักเรียนที่จะเป็นอาจารย์โรงเรียนต่อไปให้มีกำหนดในสัปดาห์นี้เพียง 6 คนต่อไปชั้นปีละ 3 คนเป็นอย่างน้อย...¹⁸

และจากการที่ในช่วงเวลานั้นยังขาดแคลนครูผู้หญิง ดังนั้นในการสอนบางวิชาจึงต้องใช้ครูผู้ชาย จึงนับว่าเป็นปัญหาสำคัญที่ทางกระทรวงธรรมการจะต้องเร่งการจัดหาครูผู้หญิงเพื่อมารองรับความคิดในเรื่องการแบ่งแยกเพศดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้นทางกระทรวงธรรมการจึงกำหนดการฝึกหัดครูผู้หญิงโดยใช้ระยะเวลาฝึกงาน 3 ปี แต่กระนั้นก็ตามการฝึกหัดกันในระยะนี้ไม่สามารถกล่าวได้ว่า เป็นการฝึกหัดผู้หญิงให้มีความรู้ ความสามารถในการเป็นครูได้อย่างแท้จริง เพราะจะเห็นได้จากนโยบายการนำนักเรียนช่วยสอนให้ไปเป็นครู หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าฝึกให้รุ่นพี่สอนรุ่นน้องนั่นเอง

ส่วนในโรงเรียนสตรีอื่น ๆ เช่น โรงเรียนสตรีวิทยา ก็ได้มีสตรีชาวต่างชาติ คือ มิสตันแลบ เป็นอาจารย์ใหญ่ เป็นผู้ดูแลการเรียนการสอนของโรงเรียน¹⁹ ส่วนการฝึกหัดครูผู้หญิงก็ยังคงใช้แนวเดียวกันกับโรงเรียนสตรีสุนันทาลัย คือฝึกหัดนักเรียนให้เป็นนักเรียนช่วยสอน และเมื่อนักเรียนช่วยสอนจบการศึกษาก็สามารถเป็นครูต่อไปได้เช่นกัน

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ สุเทพ ชูเชื้อ, ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย จัดพิมพ์เป็นถินนันทนาการเนื่องในโอกาสทำบุญวันเกิดครบ 5 รอบของอาจารย์พงศ์อินทร์ สุขขจร (กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้าการพิมพ์, 2515), หน้า 188.

นักเรียนช่วยสอนได้แก่ ผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นประถมศึกษาแล้ว และครูผู้สอนเห็นว่ามีความรู้และมีนิสัยพอจะเป็นครูได้ในภายภาคหน้าต่อไป ถ้าความรู้ความสามารถก็จะได้รับการสนับสนุนส่งเข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครูชั้นประถม ซึ่งเรียกว่านักเรียนช่วยสอนและในขณะที่เป็นนักเรียนสอนก็จะได้รับเงินเดือนเช่นกัน²⁰ ดังจะเห็นได้จากในโรงเรียนสตรีวิทยา ได้จัดการให้แก่นักเรียนช่วยสอนซึ่งจบชั้นประถม 4 อีกทั้งนักเรียนช่วยสอนเหล่านี้ยังได้รับเงินเดือน ๆ ละ 8 บาท อีกด้วยเช่นกัน

...บัดนี้มีนักเรียนหญิง ในโรงเรียนนี้ได้ประถม 4 คน คือ ปริก สีน แม้นไย แต่ปริก แม้น สีน มีลักษณะพอจะเป็นครูได้เมื่อใด ก็ได้จัดส่งให้ไปเป็นครูในโรงเรียนนั้นต่อไป... โดยเหตุนี้ข้าพเจ้าขอรับประทานอนุญาตให้เด็กหญิง 3 คน ที่กล่าวนี้ ได้เป็นนักเรียนสอนในโรงเรียนสตรีวิทยา รับเงินเดือนคนหนึ่งเดือนละ 8 บาท...²¹

จะเห็นได้ว่านับแต่ทางกระทรวงธรรมการได้เริ่มมีการจัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้น ทางกระทรวงธรรมการก็ได้เริ่มมองเห็นความสำคัญในการที่จะผลิตครูผู้หญิงออกมาเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม นโยบายการนำนักเรียนมาช่วยสอนนี้ จึงเป็นวิธีการเตรียมตัวเพื่อที่จะได้เป็นครูผู้หญิง วิธีเช่นนี้ทางกระทรวงธรรมการได้เร่งดำเนินการยังเป็นผลให้โรงเรียนสตรีอื่น ๆ เช่น โรงเรียนเสาวภา โรงเรียนศึกษานารี เป็นต้น โรงเรียนสตรีเหล่านี้ต่างก็ได้จัดให้แก่นักเรียนช่วยสอนกันในโรงเรียนเช่นเดียวกับโรงเรียนสตรีวิทยา

²⁰ หจข. ศธ.53.7/8, "รายชื่อที่นักเรียนหญิงที่สอบไล่ได้ครุมูลโรงเรียนสตรีวิทยา 2455"

²¹ หจข. ศธ.53/3, "ขุนบรรหาร, ขออนุญาตให้ ปริก แม้น สีน เป็นนักเรียนสอนโรงเรียนสตรีวิทยา" (3-5 พฤษภาคม 2450).

วิชาครูโดยตรงด้วยเกิดข้อจำกัดหลายประการ เช่น เวลาที่ใช้ในการศึกษามีน้อยเกินไปและ ความรู้ของนักเรียนที่จะมาทำการฝึกสอน และความขัดข้องในเรื่องอุปกรณ์การศึกษา เป็นต้น

อย่างไรก็ตามครุผู้หญิง แม้จะไม่ได้ผ่านการฝึกหัดครูโดยตรงก็ตาม สามารถกล่าว ได้ว่าครุผู้หญิงจะเป็นผู้วางพื้นฐานให้การจัดการฝึกหัดครุผู้หญิงอย่างเป็นแบบแผนต่อไป ครุผู้หญิงที่มีชื่อเสียงในระยะนี้ เช่น หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล ได้รับการศึกษา จากโรงเรียนสุนันทาลัย และได้ทรงเป็นนักเรียนช่วยสอนในโรงเรียน ต่อมาท่านก็ได้เข้าไปเป็นครูพิเศษในพระบรมมหาราชวัง เมื่อพระชนม์ได้เพียง 18 พรรษาเท่านั้น และต่อมาก็ได้รับความไว้วางพระทัยจากสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ให้หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนราชินีอยู่เกือบ 37 ปี²² หรือในกรณี ครูทิม กาญจนโอวาท ก็เคยได้รับการศึกษากับครูฝรั่งมาก่อนที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง กับ หม่อมโศภิตา ครูทิมเรียนหนังสืออยู่จนสำเร็จตามหลักสูตรของโรงเรียนแล้วก็ได้เข้าเป็นครู ในโรงเรียนกุลสตรีวังหลังนั่นเอง²³ ครูทิมก็เป็นครุผู้หญิงรุ่นแรกที่ผ่านมาการเป็นนักเรียน ช่วยสอนในโรงเรียนเช่นกัน นับได้ว่าทั้งหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล และครูทิม กาญจนโอวาท ต่างก็เป็นครุผู้หญิงรุ่นแรกที่ผ่านมาการศึกษาจากครูฝรั่งต่างชาติ และผ่านการ เป็นนักเรียนช่วยสอนในโรงเรียน ก่อนที่จะออกไปประกอบอาชีพเป็นครูเต็มตัว

การฝึกหัดครุผู้หญิง โดยรัฐ

ก่อนที่จะมีการฝึกหัดครุผู้หญิงอย่างเป็นแบบแผนจากกระทรวงธรรมการ ทาง กระทรวงธรรมการได้จัดให้มีการฝึกหัดครูแห่งแรกขึ้นเรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์"²⁴ เพื่อสำหรับฝึกหัดครุผู้ชายโดยตรง ในพ.ศ.2435 ที่ถนนบำรุงเมือง จนต่อมาอีก 10 ปีจึงได้

²²ครูไทย 200 ปี, (คณะกรรมการพิจารณาจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกครู 200 ปี ของคุรุสภา พ.ศ.2525), หน้า 119.

²³ประวัติครู, คุรุสภาจัดพิมพ์ในวันครู (พระนคร : คุรุสภา, 2501), หน้า 8.

²⁴ฝึกหัดครู, กรม, ประวัติกรมการฝึกหัดครู. ผลงานครบรอบ 92 ปี กระทรวงศึกษาธิการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา), หน้า 15.

ย้ายไปจัดตั้งใหม่ที่ตึกแมนณมิตร ในวัดเทพศิรินทราวาส การจัดตั้งในปีพ.ศ.2435 นั้น ในปีแรกมีนักเรียนเพียง 3 คน แต่ในปีต่อ ๆ มา ก็มีจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ วิชาที่เรียนมีทั้งวิชาสามัญและวิชาครูคือ คณิตศาสตร์ ภาษาไทย บาลี ภาษา ธรรมจริยา ภูมิศาสตร์ วาดเขียน และการวาดภาพในกระดานดำ สำหรับประกอบการสอน ส่วนวิชาครูก็จะประกอบด้วยหลักสูตรประโยคหนึ่งทั้งเล่ม บาลี และการจำแนกชั้น รวมทั้งการฝึกหัดการสอนในวิชาครูให้ครบกำหนดในระหว่างที่อยู่ในโรงเรียน²⁵

ในปีพ.ศ.2446 ทางโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้ขยายหลักสูตรถึงชั้นฝึกหัดครูมัธยม และในปีเดียวกันนี้กระทรวงธรรมการก็ได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูอีกแห่งหนึ่งที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยาเรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก"²⁶ สอนตามหลักสูตรครุมูล รับนักเรียนหัวเมืองเข้าศึกษาเพื่อมุ่งหมายให้ออกไปเป็นครูตามหัวเมือง

ในปีพ.ศ.2449 โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ร่วมกับโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกจัดเป็นโรงเรียนประจำเรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก"

ในปีพ.ศ.2456 โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้เปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนฝึกหัดครู" และได้เข้าเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นับตั้งแต่ปีเริ่มต้นของการจัดการฝึกหัดครูชายคือ ในปีพ.ศ.2435 จนกระทั่งถึง พ.ศ.2456 ทางรัฐยังไม่ได้คิดจัดให้มีการฝึกหัดครูผู้หญิงแต่ประการใด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าในระยะเริ่มต้นของการฝึกหัดครูในสังคมไทยนั้น การฝึกหัดครูยังคงจำกัดเฉพาะนักเรียนชาย นับได้ว่าการฝึกหัดครูผู้หญิงนั้นยังล่าช้าอยู่มากเมื่อเทียบกับระยะเวลาที่ห่างกัน

²⁵พนัส หันนาคินทร์, การศึกษาของไทย. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2521), หน้า 165-166.

²⁶ฝึกหัดครู, กรม, ประวัติกรมการฝึกหัดครู, หน้า 12.

ถึง 21 ปี กล่าวคือ การฝึกหัดครูชายนั้นทางรัฐได้เริ่มให้มีการจัดตั้งกันในพ.ศ. 2435 ในขณะที่การฝึกหัดครูผู้หญิงที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นแบบแผนโดยรัฐ เพิ่งจะมีการจัดตั้งในปี พ.ศ. 2456 การจัดการฝึกหัดครูผู้หญิงที่รัฐได้จัดในระยะต้นนั้น มีดังนี้คือ

1. โครงการฝึกหัดครูผู้หญิงที่โรงเรียนสุนันทาลัย

ก่อนที่ทางกระทรวงธรรมการจะได้จัดให้มีการฝึกหัดครูผู้หญิง ในปี พ.ศ. 2456 ทางกระทรวงธรรมการก็ได้เร่งหาทางแก้ไขความบกพร่องในส่วนของการผลิตครูผู้หญิง ซึ่งยังมีจำนวนที่ไม่พอกับความต้องการของสังคม ดังนั้นจึงคิดจะหาประโยชน์จากการจัดตั้งโรงเรียนสุนันทาลัย ซึ่งโรงเรียนสุนันทาลัยนั้นเป็นอนุสรณ์สถานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตั้งขึ้นในการพระราชกุศล เพื่ออุทิศต่อสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ดังนั้นทางกระทรวงธรรมการจึงมีความมุ่งหมายที่จะจัดการฝึกหัดครูผู้หญิงโดยอาศัยประโยชน์ความเจริญจากโรงเรียนสุนันทาลัย

...ความมุ่งหมายที่จะได้นักเรียนซึ่งได้รับความศึกษาดีแล้ว หมายถึงให้
เป็นอาจารย์ในการเล่าเรียนศึกษาของสตรีเพศให้แพร่หลายต่อไป ไพร่ฟ้า
แผ่นดินที่เป็นหญิงชั้นกลาง ชั้นต่ำ จะได้รับการศึกษามากขึ้น...ควรรหาโอกาส
ประโยชน์ในโรงเรียนสุนันทาลัยนี้...²⁷

ดังนั้นโครงการฝึกหัดครูผู้หญิงที่โรงเรียนสุนันทาลัยจากกระทรวงธรรมการจึงได้
เริ่มดำเนินการขึ้น เพราะทางรัฐได้เล็งเห็นว่าการขยายตัวทางการศึกษาทางฝ่ายสตรีจำเป็น
จะต้องมีครูผู้หญิงมารองรับ เพราะครูผู้หญิงในช่วงเวลานั้นยังไม่มีความรู้ทางวิชาครูพอที่จะ
ทำการสอนหนังสือได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของกระทรวง
ธรรมการ ถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ซึ่งสำเร็จราชการแผ่นดินในขณะที่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ดังมีใจความว่า การศึกษา

²⁷ หจข, ร.6ศ.4/17, "พระราชทานที่ดินแลตึกเรือนผลประโยชน์ของสถานที่
สุนันทาลัยให้เป็นสมบัติของโรงเรียนราชินี" (1 พฤษภาคม 2456 - สิงหาคม 2461).

ฝ่ายชาย และโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์นั้นได้เจริญรุดหน้าไปตามสมควรแล้ว แต่การศึกษาฝ่ายสตรียังคงล่าหลังอยู่เพราะติดขัดในเรื่องการหาตัวครูผู้หญิงที่จะมาทำการสอน

...ข้างฝ่ายชายก็ได้จัดการหาทางที่จะให้การเล่าเรียนศึกษาแพร่หลายออกไปแลโรงเรียนพิเศษฝึกหัดอาจารย์ที่ได้บำรุงขึ้นในเวลานี้ก็ได้เจริญขึ้นไปตามสมัย ในทางที่เปลืองพระราชทรัพย์เงินแผ่นดินโดยน้อย...แต่การเล่าเรียนศึกษาส่วนสตรีเพศนั้น เบนอันขัดข้องในสิ่งสำคัญก็จะหาครูที่สอนไม่ได้...²⁸

ทางกระทรวงธรรมการมีความเห็นว่า เหตุที่นักเรียนหญิงส่วนใหญ่จบการศึกษาแล้วนั้นไม่สามารถทำการสอนหนังสือได้ก็เพราะไม่ได้เรียนวิชาสำหรับฝึกหัดครูโดยตรง ปัญหาในลักษณะนี้จะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของกระทรวงธรรมการ ทูลเกล้าถวายแด่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในใจความว่า นักเรียนส่วนใหญ่ที่จบการศึกษาไม่สามารถจะทำหน้าที่เป็นครูได้เพราะไม่ได้เรียนวิชาฝึกหัดครูมาโดยตรง ถึงแม้จะมีคนไทยที่พอรู้หนังสือและทำหน้าที่สอนนั้นก็ไม่มีโรงเรียนไหนจะรับให้เป็นครู ด้วยเหตุเพราะคนเหล่านั้นไม่ได้ผ่านการฝึกหัดครูโดยตรงจากผู้ชำนาญการโดยเฉพาะ

...นักเรียนจะเป็นครูอาจารย์ต่อไปก็ไม่ได้ ด้วยไม่ได้เรียนแบบแผนสำหรับเป็นครู ส่วนคนไทยเราเองที่เป็นครูหนังสือหรือจะสอนวิชาอย่างผู้หญิงนั้น ถึงมีอยู่บ้างจะจ้างให้เป็นครูสอนโรงเรียนเข้าแบบแผน ก็ไม่มีใครจะรับ...โรงเรียนสตรีสุนันทาลัยก็ได้จัดตั้งขึ้นแล้ว แลมีนักเรียนที่เล่าเรียนอยู่เป็นชั้นอาจารย์ใหญ่เป็นคนต่างประเทศแลชำนาญการฝึกสอนเพราะได้เล่าเรียนมา...²⁹

²⁸ หจข, ศธ.53/1, "ขอพระราชทานุญาตจัดการนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝ่ายสตรี" (9 กรกฎาคม 2440).

²⁹ หจข, ศธ.53/1, เรื่องเดียวกัน.

จะเห็นได้ว่าการที่จะฝึกหัดนักเรียนหญิงให้มีความรู้ ความสามารถเพียงพอที่จะประกอบอาชีพครูผู้หญิงได้นั้น ต้องได้รับการฝึกหัดในวิชาครูโดยเฉพาะถึงจะเป็นที่ยอมรับในสังคม ดังนั้นทางกระทรวงธรรมการจึงได้วางแผนการฝึกหัดครูสตรีกราบบังคมทูล สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มีใจความว่า ปีแรกจะรับเด็กนักเรียน 6 คน มีระยะเวลาการฝึกสอน 3 ปี โดยจะรับเด็กที่มีอายุอยู่ในช่วง 15-18 ปี และไม่จำกัดทางชนชั้นทางโรงเรียนจะรับภาระในเรื่องค่าเล่าเรียนและค่าเบี้ยเลี้ยง โดยที่นักเรียนจะต้องตอบแทนด้วยการเป็นครูในโรงเรียน 5 ปี

...มีสโรเบ็คชัณ จะรับหน้าที่ฝึกหัดนักเรียนที่จะเป็นอาจารย์โรงเรียนต่อไป ให้มีกำหนดในสภานี้เพียง 6 คน ต่อไปในชั้นปีละ 3 คน เป็นอย่างน้อย...ตัวผู้ที่จะเป็นนักเรียนฝึกหัดเป็นครูอาจารย์มีอายุตั้งแต่ 15 ปีจนถึง 18 ปี ไม่เลือกชาติตระกูล...ให้มาอยู่ที่สุนันทาลัยฝึกหัดเป็นอาจารย์ตามกำหนดที่จะเรียนได้จนครูเห็นว่ามีความรู้ที่จะเป็นครูอาจารย์ได้ ได้รับประกาศนียบัตร...นักเรียน ๆ ได้รับประกาศนียบัตรเป็นครูอาจารย์ได้แล้วจะต้องรับราชการเป็นครู...โดยที่เป็นโสดอยู่ 5 ปี เมื่อพ้นกำหนด 5 ปี แล้วตามใจจะเป็นครูต่อไป หรือจะออกก็ได้...³⁰

การจัดการฝึกหัดอาชีพครูในสังคมไทย ทางกระทรวงธรรมการได้วางหลักสูตรขึ้นอีกทั้งจุดมุ่งหมายในการประกอบอาชีพครูผู้หญิงของนักเรียนโรงเรียนสุนันทาลัยก็มีข้อผูกมัดที่กล่าวว่าจะต้องอยู่เป็นครูรับใช้ทุนหลวงเป็นเวลาถึง 5 ปี โดยในระยะเวลา 5 ปีนี้จะต้องเป็นโสด จึงอาจจะเป็นข้อจำกัดในการประกอบอาชีพครูผู้หญิง เพราะเมื่อผู้หญิงได้แต่งงานออกเรือนไปแล้วก็มักจะไม่มีเวลาไปทำหน้าที่อื่น เพราะต้องคอยดูแลรักษากันต้องเป็นแม่เรือนที่ดี และยังคงคอยปรนนิบัติสามีตามค่านิยมในสังคมไทย

³⁰ เรื่องเดียวกัน.

อย่างไรก็ดีแผนงานของกระทรวงธรรมการที่จะฝึกหัดครูผู้หญิงที่โรงเรียนสตรี
สุนันทาลัย เพื่อเป็นอาจารย์ในโรงเรียนสตรีสำหรับสามัญชนที่จะตั้งขึ้นก็ล้มเหลวไป เนื่องจาก
ไม่ได้รับอนุมัติเงินงบประมาณ³¹ ในปี พ.ศ.2445 โรงเรียนสตรีสุนันทาลัยจึงต้องปิดไป
ด้วยประสบปัญหาหลายด้าน ดังจะเห็นได้จากรายงานของเสนาบดีกระทรวงธรรมการ

...ด้วยโรงเรียนสตรีสุนันทาลัย ได้เป็นมาแล้วไม่เจริญ ในประการต่าง ๆ
คือ การสอนยังไม่เหมาะ จำนวนนักเรียนก็ร่วงโรยลง การปกครองก็ไม่เรียบร้อย
...บัดนี้เป็นเวลาจวนสิ้นเทิม ครึ่งหนึ่งแล้วจึงดำริห์เห็นพร้อมกันว่าไม่เห็น
ทางอันใดที่จะแก้ดีกว่าปิดโรงเรียน...บอกเลิกครูผู้จัดการ และครูรองเสียหมด
ถ้าจะเปิดสอนอยู่อย่างนี้ นักเรียนก็มีอยู่แต่เพียง 17 คน เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เป็น
การสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์³²

สำหรับในเรื่องงบประมาณที่ทางโรงเรียนสุนันทาลัยไม่ได้รับอนุมัตินั้น ทาง
กระทรวงธรรมการก็ได้รับงบประมาณในการพัฒนาการศึกษาน้อยมาก แต่พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับว่า งบประมาณของกระทรวงธรรมการนั้น
มีน้อยมาก ดังความในพระราชกระแสว่า "...งบประมาณนี้ (ของกระทรวงธรรมการ)
ชุดโทรมเต็มที..."³³

กล่าวได้ว่าอุปสรรคในด้านงบประมาณนั้นได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนา
การศึกษาฝ่ายสตรี รวมทั้งการพัฒนาการฝึกหัดอาชีพครูผู้หญิงที่สุนันทาลัยต้องมีอันล้มเลิก

³¹ศึกษาธิการ, กระทรวง, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507. พิมพ์
เป็นที่ระลึกในวันครบรอบ 72 ปีของกระทรวง (กรุงเทพมหานคร : cursa, 2507),
หน้า 143.

³²หจข, ศธ.50-18/118, "เลิกโรงเรียนสตรีสุนันทาลัย รศ.121.
(25 กันยายน - 4 ตุลาคม 2445).

³³หจข, ร.5 ศ.1/36, "เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ" (21 กรกฎาคม 117)

กิจการไป ซึ่งจะเห็นได้จากงบประมาณแผ่นดิน ในพ.ศ.2445 อันเป็นปีที่ทางโรงเรียนสุนันทาลัยต้องปิดกิจการนั้น งบประมาณแผ่นดินนั้นมีถึง 39,028,000 บาท แต่ทางกระทรวงธรรมการได้รับเพียง 1,138,000 บาทเท่านั้น เท่ากับเพียงร้อยละ 2.9 ของงบประมาณทั้งหมด³⁴

โดยที่ส่วนพระองค์นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษาสำหรับผู้หญิงมากนัก เนื่องจากทรงมีพระราชดำริว่า ในสภาพการณ์ที่ต้องปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ นั้น จำเป็นจะต้องสงวนงบประมาณของประเทศสำหรับโครงการอื่น ๆ ที่จำเป็นกว่า และโรงเรียนสุนันทาลัยก็มิได้เกิดจากพระราชดำริจากพระองค์โดยตรง ดังความในพระราชหัตถเลขาว่า

...แม่เล็กเป็นคนมีอัธยาไศรยนิยมไปในทางที่อยากให้ผู้หญิงมีที่เล่าเรียนเบนการแน่นอนมาเสียช้านานแล้ว แต่คิดจะตั้งโรงเรียนมาช้านานจนเกิดโรงเรียนสุนันทาลัยขึ้น...³⁵

ดังนั้น การฝึกหัดครูผู้หญิงในระยะแรกจึงต้องล้มเลิกลงไปด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา

2. การฝึกหัดครูผู้หญิงในโรงเรียนสตรีวิทยา

จะเห็นได้ว่าความพยายามในการผลิตครูผู้หญิง ในระยะแรกนั้นยังไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นทางกระทรวงธรรมการจึงได้คิดที่จะจัดตั้งการฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นใหม่ที่โรงเรียนสตรีวิทยา

³⁴จากรูธรรม ไวยเจตน, การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ.2464-2474, หน้า 26.

³⁵หจข, ร.5 ศ.5/29, จ้างใน สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยสมัยปฏิรูปประเทศ, หน้า 11.

โรงเรียนสตรีวิทยาจัดตั้งในพ.ศ.2422 ในระยะแรกเป็นโรงเรียนเอกชน ซึ่งทางกระทรวงธรรมการให้ความสนับสนุนเรื่องค่าเช่าสถานที่กับเงินเดือนครู³⁶ ในพ.ศ. 2443 เป็นต้นมากิจการของโรงเรียนก็เจริญรุดหน้าเป็นลำดับ และในพ.ศ.2444 กระทรวงธรรมการจึงได้เข้ามาควบคุมด้านการเรียนการสอน อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนสตรีวิทยา ในขณะนั้น ก็เป็นสตรีต่างชาติเหมือนกับโรงเรียนสตรีอื่น ๆ อาจารย์ใหญ่ในขณะนั้น คือมิสลูซี่ ดันแลบ ต่อมาในปีพ.ศ.2449 มิสดันแลบลาออกเพราะป่วย³⁷ กระทรวงธรรมการจึงจัดโรงเรียนใหม่ หลักสูตรที่สอนนับตั้งแต่กระทรวงธรรมการได้เข้าควบคุม การเรียนการสอนคือ ภาษาไทย การอ่าน เขียน และแต่งจดหมาย ภาษาอังกฤษ การพูด เลขคณิต และวิชาการเรื่อ³⁸ ได้แก่วิชาเย็บปักถักร้อย

แต่การเรียนการสอนในโรงเรียนสตรีวิทยาก็ยังประสบปัญหา เช่นเดียวกับกับ โรงเรียนสตรีอื่น ๆ คือ ปัญหาความรู้ของครูที่จะมาทำการสอนและปัญหาที่มีครูผู้ชาย มาสอนในโรงเรียน ซึ่งเป็นการขัดกับค่านิยมของการศึกษาฝ่ายสตรีขณะนั้น ที่ต้องการให้นักเรียนหญิงได้รับการศึกษาจากครูผู้หญิง

...โรงเรียนสตรีมีหลายโรง เวลาครูขาด หากครูใช้ยาก ..ส่วนครูที่จะ สอนนักเรียนพวกนี้ ถ้าบางวิชาที่ครูผู้หญิงจะสอนกันเองยังไม่ ก็ให้ครูผู้ชาย ที่สมควรไปสอนเป็นเวลาบางครั้งเป็นคราว...³⁹

³⁶ หจข, ศธ.50.15/12, "เงินค่าเช่าตึกโรงเรียนสตรีวิทยา" (23 กุมภาพันธ์ 2443).

³⁷ ประวัติครู, ครูสภาจัดพิมพ์ในวันครู 16 มกราคม 2501 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ครูสภา), น.11.

³⁸ หจข, ศธ.50/739. "เปิดโรงเรียนศึกษานารีและโรงเรียนสตรีวิทยา แลงบประมาณรูปเปลี่ยนแปลงของโรงเรียนสตรีแลโรงเรียนวัดราชบพิตร" (25 กรกฎาคม- 4 กันยายน 2444).

³⁹ หจข, ศธ.53/4, "คิดจัดตั้งให้มีการฝึกหัดครูหญิงที่โรงเรียนสตรีวิทยา" (23 พฤษภาคม - 14 มิถุนายน 2450).

จากปัญหาดังกล่าวประกอบกับความล้มเหลวในการที่จะฝึกหัดครูผู้หญิงที่โรงเรียน
สุนันทาลัย ทำให้ทางกระทรวงธรรมการเริ่มมีการคิดจัดตั้งครูผู้หญิงที่โรงเรียนสตรีวิทยา
ในพ.ศ. 2450 พร้อมทั้งมีการร่างหลักสูตรการศึกษา ดังที่ขุนบรรหารวโรรรถ ข้าราชการ
กระทรวงธรรมการได้ร่างหลักสูตรการเรียนและการฝึกหัดครูผู้หญิง โดยแจ้งไปยังเจ้ากรม
ตรวจกระทรวงธรรมการ ว่าถึงเวลาอันสมควรแล้วที่ทางการควรจะให้มีการจัดการฝึกหัดครู
ผู้หญิงพร้อมกันนั้นขุนบรรหารวโรรรถก็ได้แนบร่างหลักสูตรแนบมาด้วย ดังความในหนังสือ
ขุนบรรหารวโรรรถว่า

... เราได้จัดให้มีโรงเรียนฝึกหัดครูฝ่ายชายมาหลายศกแล้ว ส่วนหญิงนั้นยังหา
ได้จัดไม่ บัดนี้เห็นว่าสมควรจะจัดโรงเรียนสตรีวิทยาให้มีการฝึกหัดครูหญิงด้วย
เพราะ

ก. ครูและนักเรียนสอนหญิงของเราเวลานี้ก็มีมาก และต่อไปคงทวีมาก
ขึ้นกว่านี้

... ตกลงว่าในชั้นแรกนี้ควรจะให้เรียนแต่เพียงวิชาครูอย่างย่อก่อน วิชาที่ควร
จะเรียนอีกก็คือภูมิศาสตร์สยามและสากล ยื่อเมตรี พีชคณิต สุขวิทยา วิธี
พยาบาล ไข้เจ็บป่วย และวาดเขียนระบาย เวลาที่จะเรียนนั้นจะเรียนกันวัน
เสาร์..."⁴⁰

ในที่สุดกระทรวงธรรมการก็ได้รับอนุมัติให้จัดการฝึกหัดครูผู้หญิง แม้จะได้
งบประมาณในอัตราส่วนที่ยังน้อยอยู่ก็ตาม คือในปีพ.ศ. 2450 อันเป็นที่ทางโรงเรียน
สตรีวิทยาได้รับอนุมัติจากกระทรวงธรรมการให้มีการฝึกหัดครูผู้หญิงได้ แต่งบประมาณ
แผ่นดินทั้งหมดใน พ.ศ. 2450 มีจำนวนเงิน 56,503,000 บาท งบที่ทางกระทรวง
ธรรมการได้คือ 1,422,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 2.5⁴¹ ซึ่งถ้านำไปเทียบกับในปี
พ.ศ. 2450 ที่ทางโรงเรียนสุนันทาลัยต้องหยุดการเรียนการสอนจะ เห็นได้ว่ามีอัตราส่วนที่

⁴⁰ หจข, ศธ. 53/4, เรื่องเดียวกัน.

⁴¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์, การศึกษาภาคบังคับของไทย, หน้า 26.

ใกล้เคียงกัน แม้ว่าทางกระทรวงธรรมการจะมุ่งงบประมาณในการพัฒนาการศึกษาที่น้อยมาก แต่ทางโรงเรียนสตรีวิทยาก็สามารถฟื้นฟูการเรียนการฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นมาได้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งพอจะสรุปได้ว่าความสำเร็จนี้เป็นผลมาจากแรงผลักดันของปัญญาชนไทยที่ต้องการให้มีการฝึกหัดครูผู้หญิงเพื่อที่จะมาสั่งสอนอบรมเด็กหญิง เพราะการศึกษาในระโยชน์มูลของนักเรียนหญิงก็มีความเจริญมากขึ้น แต่ยังไม่มีการสอนอย่างจริงจัง ดังจะเห็นได้จากขุนบรรหารวรอรธได้มีหนังสือแจ้งไปยังเจ้ากรมตรวจการกระทรวงธรรมการว่า เวลานี้ทางโรงเรียนสตรียังขาดครูผู้หญิงที่จะมาทำการสั่งสอนอบรม และการจะได้ครูผู้ชายมาสอนในโรงเรียนผู้หญิงก็ไม่เป็นการสมควร

...โรงเรียนมูลสตรีอุดม มีนักเรียนหญิงเจริญมากขึ้น แต่ยังไม่มีการสอน การสอนนักเรียนหญิงถ้าใช้ครูชายสอนก็ไม่สมควรอยู่...⁴²

แต่การฝึกหัดครูผู้หญิงที่โรงเรียนสตรีวิทยาก็ยังมีข้อจำกัดหลายเรื่องเช่นกัน เช่น เรื่องของเวลาเรียนที่น้อยเกินไป เพราะนักเรียนที่ได้รับการศึกษาเป็นนักเรียนเข้า-ไป-เย็น กลับ ไม่ได้เป็นนักเรียนประจำ ทำให้ระยะเวลาในการเรียนไม่เพียงพอต่อการฝึกหัด ดังที่ได้ปรากฏในเอกสารจากขุนบรรหารวรอรธ ได้แจ้งไปยังเจ้ากรมตรวจการกระทรวงธรรมการ

...เพราะโรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนที่เปิดสอนแต่กลางวัน นักเรียนไม่ได้กินอยู่ หลับนอนที่โรงเรียน จึงหัดการประกอบอาหาร การซักฟอก การจัดบ้านเรือน ได้โดยยาก ด้วยเวลาไม่พอกับการที่จะสอน และไม่มีเครื่องใช้พอ...⁴³

กล่าวได้ว่านโยบายการฝึกหัดครูผู้หญิงในโรงเรียนสตรีวิทยา ยังไม่ได้เป็นการฝึกหัดครูผู้หญิงอย่างเป็นทางการ ไม่ว่าจะ เป็นในด้านหลักสูตรและแม้แต่ความรู้ของครูที่

⁴² หจข, ศธ.53/3, "ขุนบรรหารวรอรธ ขออนุญาตให้ ปริก แม้น สีน เป็นนักเรียนสอนโรงเรียนสตรีวิทยา" (3 - 8 พฤษภาคม 2450).

⁴³ หจข, ศธ.53/4, เรื่องเดียวกัน.

จะทำการสอนก็มีไม่มากพอ ดังที่ขุนบรรหารรอรรดที่ได้แจ้งไปยังเจ้ากรมตรวจกระทรวง
 ธรรมการในประเด็นนี้ว่า "... ส่วนกลวิธีสอนและทุนความรู้ของครูในโรงเรียนเล่า ก็เป็น
 แต่สอนกันไปได้เท่านั้น จะนับว่าเบนอันใช้ได้ทีเดียวก็ยังไม่ได้... 44

อย่างไรก็ตามสามารถกล่าวได้ว่าการเรียนวิชาครูในโรงเรียนสตรีวิทยาเช่นนี้
 ได้เป็นตัวอย่างแก่โรงเรียนสตรีทั่วไปในขณะนั้น เช่น โรงเรียนเสาวภา เป็นต้น ก็ได้มี
 การจัดหลักสูตรฝึกหัดครูผู้หญิงไว้ในโรงเรียนเช่นกัน ดังนั้นการฝึกหัดครูผู้หญิงโดยรัฐนั้นนับ
 ได้ว่าประสบความสำเร็จพอสมควรในการผลิตครูผู้หญิง แต่กระนั้นก็ตามปัญหาที่มักพบใน
 เวลาต่อมาคือปัญหาของนักเรียนช่วยสอนมักลาออก ทำให้การเรียนการสอนวิชาครูไม่เจริญ
 รุดหน้าเท่าที่ควร ประกอบกับบางกรณีเด็กนักเรียนก็ไม่มี ความตั้งใจด้วย ดังจะเห็นได้ในเอก
 สารจากโรงเรียนเสาวภาที่แจ้งไปยังกระทรวงธรรมการว่านักเรียนช่วยสอนของตนนั้น มี
 ความบกพร่องในความรู้ ควรคัดชื่อออก "... ควรให้เพิ่มออก การสอนก็อ่อนมากทั้งไม่ตั้งใจ
 ด้วย... 45

หรือในบางกรณีก็อาจจะมีการลาออกของนักเรียนสอนโดยอ้างเหตุผลว่าต้องกลับ
 ไปดูแลพยาบาลมารดาที่กำลังป่วย⁴⁶ ดังนั้นทางกระทรวงธรรมการจึงประสบปัญหาการขาด
 แคนครูผู้หญิงมาตลอด อีกทั้งยังไม่สามารถชักจูงครูผู้หญิงผ่านการฝึกหัดครูเหล่านั้นออกไป
 สอนหนังสืออยู่ตามหัวเมืองได้ แม้ว่าในขณะนั้นจะมีโรงเรียนอื่น ๆ ที่เปิดหลักสูตรให้แก่นักเรียน
 สอนเช่นกัน เช่น โรงเรียนเสาวภา⁴⁷ เป็นต้น แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขในปัญหานี้ได้

ดังนั้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อมายังการเปลี่ยนแปลงทาง
 การศึกษา ทำให้อาชีพครูผู้หญิงเป็นที่ต้องการของสังคมไทย ทางกระทรวงธรรมการ

44 เรื่องเดียวกัน.

45 หจข, ศธ.53/5, "เพิ่ม นักเรียนสอนโรงเรียนเสาวภา ลาออก".

46 หจข, ศธ.53/9, "ริ้ว นักเรียนสอนลาออก".

47 หจข, ศธ.50.19/10, "โรงเรียนเสาวภาขออนุญาตรับนักเรียนสอน 2454".

เล็งเห็นว่า แม้จะจัดให้มีหลักสูตรการฝึกหัดครูผู้หญิงแล้วก็ตามแต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหา การชักจูงใจให้ครูผู้หญิงไปทำงานยังต่างจังหวัดได้ ดังนั้นทางกระทรวงธรรมการจึงได้ เริ่มดำเนินการนโยบายเปิดหลักสูตรการฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นใหม่ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพ.ศ. 2456

3. การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิงเบญจมราชาลัย

จากความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการศึกษาในสังคมไทย ที่ทำให้จำนวน ของนักเรียนหญิงได้มีเพิ่มขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ทำให้สังคมมีความต้องการ ในตัวครูผู้หญิงเพื่อที่จะมารองรับความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ประกอบกับอาชีพครูผู้หญิง เป็นอาชีพที่ได้รับการคาดหวังจากสังคมให้เป็นอาชีพที่มีความต่อเนื่องกับความ เป็นมารดา จึงเป็นการ เปิดโอกาสของสังคมให้ผู้หญิงได้ก้าวมาสู่การมีอาชีพที่มีความชอบธรรมในสังคมไทย อย่างไรก็ตามการขยายตัวทางการศึกษานั้น ก็ยังมีปัญหาในด้านการขาดบุคลากร เพราะการขยายตัวทางการศึกษาฝ่ายสตรี ในส่วนภูมิภาคทำให้ตามต่างจังหวัดต้องการครู ผู้หญิงให้มารองรับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่การฝึกหัดครูผู้หญิงของกระทรวงธรรมการ ขณะนั้นไม่ได้เป็นการตอบสนองหนังสือตามต่างจังหวัด อีกทั้งภูมิภาคของครูฝึกหัดก็ยังคงอยู่ ในกรุงเทพฯ การจะออกไปประกอบอาชีพตามลำพังนั้น จึง เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของครูผู้หญิง และ ไม่พึงปรารถนาของบรรดาผู้ปกครอง

...ด้วยการศึกษาสำหรับเด็กหญิงในเวลานี้ ที่ได้จัดขึ้นแล้วพอเป็นรูปก็มีอยู่ แต่กรุงเทพฯ ตามหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ ยังบกพร่องอยู่มาก บัดนี้ถึงเวลา ที่จะต้องรีบคิดอ่าน จัดการให้เด็กหญิงได้เล่าเรียนมากขึ้น แต่มีการติดขัดในเรื่องครูที่จะสอน...

...เรื่องครูผู้หญิงนี้แม้ว่าด้วยตัวคนก็พอจะหาได้บ้าง แต่ย่อมเป็นคนกรุงเทพฯ เสียทั้งนั้น ผู้ที่ไม่มีพื้นเพอยู่หัวเมืองเช่นนี้ จะส่งไปเป็นครูอยู่ตามหัวเมืองเป็นการยาก กระทรวงธรรมการจึงได้คิดจัดตั้งการฝึกหัดครูขึ้นที่กรุงเทพฯ...⁴⁸

⁴⁸ หจข, ศธ.53.4/2, "ให้มณฑลต่าง ๆ ส่งเด็กหญิงไปเป็นนักเรียนฝึกหัดครู 2456" (16 เมษายน - 12 มีนาคม 2456).

จากปัญหาดังกล่าวกระทรวงธรรมการจึงมีนโยบายคิดจะจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นมาอีกแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการผลิตครูผู้หญิงให้สามารถออกไปสอนหนังสือตามต่างจังหวัดได้ ดังนั้นกระทรวงธรรมการจึงได้จัดให้มีการเรียนฝึกหัดวิชาครู โดยจัดตั้งขึ้นที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพ.ศ. 2456

... ด้วยกระทรวงธรรมการคิดจะขยายการศึกษาสำหรับเด็กหญิงให้แพร่หลาย จึงได้วางระเบียบจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นที่กรุงเทพฯ และเปิดโอกาสมณฑลส่งเด็กหญิงไปเล่าเรียน เพื่อเมื่อเสร็จการเรียนแล้วจะได้กลับมาเป็นครูตามถิ่นฐานเดิม...⁴⁹

จึงนับได้ว่าแม้ทางรัฐจะได้มีการจัดฝึกหัดครูผู้หญิงมานานแล้วก็ตาม แต่การฝึกหัดขึ้นก็ยังไม่ได้เป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนครูผู้หญิงตามต่างจังหวัด ดังนั้นการจัดให้มีการฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยนั้น จึงเป็นการเร่งผลิตครูผู้หญิงเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครูผู้หญิงตามต่างจังหวัดอย่างแท้จริง อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าทางการศึกษาของฝ่ายสตรี เช่นกันที่ทำให้สังคมมีความต้องการในอาชีพครูผู้หญิงเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิงที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยจึงได้วางหลักเกณฑ์การรับนักเรียนพร้อมทั้งหลักสูตรในการศึกษาเพื่อมารองรับความต้องการในอาชีพครูผู้หญิง ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาในโรงเรียนนี้ คือ

3.1 การดำเนินงาน

หลักเกณฑ์ในการรับนักเรียน

เพื่อเป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนครูผู้หญิงตามต่างจังหวัด ทางกระทรวงธรรมการจึงได้ออกระเบียบการโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิง โดยจะรับนักเรียนจากต่างจังหวัดให้ทางมณฑลต้นสังกัดจัดส่งเข้ามาในกรุงเทพฯ ปีละ 5 คน โดยคัดเลือกจากผู้มีอายุ

⁴⁹ หจข, ศธ.53.4/1, "จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นที่กรุงเทพฯ"

(16 เมษายน - 15 พฤศจิกายน 2456).

ระหว่าง 13-16 ปี ที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้ คิดเลขได้ยิ่งถ้าได้ชั้นประถมด้วยก็จะเป็น การดี ส่งมาศึกษารวมระยะเวลา 3-5 ปี โดยนักเรียนที่ส่งมาเรียนว่าถ้าเป็นนักเรียนหลวง จะได้ค่าอุดหนุนการศึกษาเดือนละ 15 บาท ส่วนนักเรียนสตรีอื่น ๆ ที่มาสมัครเรียนด้วยก็ต้อง เสียค่ากินอยู่เดือนละ 15 บาทเช่นกัน ถ้าสำเร็จการศึกษาก็จะได้รับประกาศนียบัตรครุมูล จะได้เงินเดือน เดือนละ 30 บาท ถ้าได้ประกาศนียบัตรครูประถมได้เดือนละ 45 บาท

...เปิดโอกาสให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเลือกเด็กหญิงในมณฑลที่ปกครองอยู่อายุ ระหว่าง 13 ปีถึง 16 ปี ต้องให้มีความรู้พออ่านออกเขียนได้ รู้เลขบวกคูณหาร แล้วเป็นอย่างดี แต่ยิ่งได้มีความรู้ถึงสอบไล่ได้ประโยชน์ประมัยยิ่งดี ส่งมาเรียน อย่างมากปีละ 5 คน เพื่อกลับไปเป็นครูในมณฑลของตน

การเล่าเรียนของนักเรียนเหล่านี้จะกินเวลาระหว่าง 3 ปีถึง 5 ปี ขณะ เมื่อเรียนอยู่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่าอาหาร...นักเรียนที่ข้าหลวงเทศาภิบาลจัดส่งให้ชื่อว่านักเรียนหลวง แต่ถ้าจะมีนักเรียนสมัครจะเสียค่ากินอยู่ของตนเองเดือนละ 15 บาท โดยไม่เช่นนั้นนักเรียนหลวงก็ได้เหมือนกัน... นักเรียนหลวงที่ดี นักเรียนสมัครที่ดีที่รับราชการจะได้เงินเดือนตามประกาศนียบัตรที่ สอบไล่ได้ ถ้าได้ประกาศนียบัตรครุมูลจะได้เงินเดือนเดือนละ 30 บาท ครูประถมเดือนละ 45 บาท...⁵⁰

จากรายงานของกระทรวงธรรมการที่แจ้งไปยังมณฑลต่าง ๆ นั้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะของนักเรียนที่ทางโรงเรียนเบญจมราชาลัยมีอยู่ คือ นักเรียนหลวง และนักเรียนสมัคร

นักเรียนหลวงคือ นักเรียนที่ข้าหลวงเทศาภิบาลจัดส่งมาตามระเบียบ

นักเรียนสมัครคือ นักเรียนที่ยอมเสียค่ากินอยู่ของตนเองเดือนละ 15 บาท และ

เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วไม่ต้องอยู่ในบังคับว่าต้องรับราชการ⁵¹

⁵⁰หจข, ศธ.53.4/2, เรื่องเดียวกัน.

⁵¹หจข, ศธ.53.4/1, เรื่องเดียวกัน.

แต่อย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายของการรับนักเรียนเข้ามาศึกษาวิชาครูที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยนี้ ทางกระทรวงธรรมการได้เน้นให้ทางมณฑลคัดเลือกเด็กหญิงที่ภูมิลำเนาอยู่ในท้องถิ่นนั้นเพื่อที่ว่าเมื่อจบการศึกษาแล้วสามารถกลับไปเป็นครูสอนหนังสือตามต่างจังหวัดที่ตนสังกัดอยู่ได้ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนครูผู้หญิงในต่างจังหวัดนั่นเอง

ทางกระทรวงธรรมการก็ได้ร่างระเบียบอีกข้อหนึ่ง เพื่อป้องกันปัญหาการลาออกของนักเรียน เพราะการเรียนนั้นจะใช้เงินของทางรัฐ ดังนั้นถ้ามีนักเรียนลาออกจึงเท่ากับว่าเป็นการสูญเสียเงินเปล่าของรัฐเช่นกัน ดังนั้นกระทรวงธรรมการจึงได้วางระเบียบว่าถ้าผู้ใดที่สำเร็จการศึกษาแล้วไม่ต้องการจะเป็นครู หรือรับราชการไม่ครบตามกำหนดจะต้องเสียค่าชดใช้เป็นเงินให้กับทางกระทรวงธรรมการ ตามที่กำหนด

"...ถ้าเมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว จะไม่รับราชการเป็นครู หรือเมื่อรับราชการไม่ครบกำหนด จะต้องคืนเงินค่ากินอยู่ให้แก่กระทรวงธรรมการเดือนละ 15 บาท เช่นกับว่าเป็นนักเรียนอยู่ในโรงเรียน 3 ปี ก็จะต้องคืนเงินให้ครบ 3 ปี ถ้ารับราชการได้ครบปีหนึ่งก็ต้องคืนเงินเพียง 2 ปี..."⁵²

จะเห็นได้ว่าจากระเบียบการของกระทรวงธรรมการที่คิดจัดตั้งให้มีการฝึกหัดครูผู้หญิงที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยนั้น เป็นการแก้ปัญหาเรื่องครูผู้หญิงที่ไม่สามารถสอนหนังสือตามต่างจังหวัดได้ อีกทั้งการเรียนนั้นยังต้องใช้ทุนอีก ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการที่ผู้ปกครองจัดส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษา ดังนั้นทางกระทรวงธรรมการจึงตัดปัญหาในเรื่องค่าใช้จ่ายเพื่อที่จะให้ได้เด็กนักเรียนหญิงให้ได้รับการศึกษาวิชาครู ข้อกำหนดที่กระทรวงธรรมการเน้นมากในระเบียบก็คือ การคัดเลือกเด็กหญิงที่ภูมิลำเนาอยู่ในท้องถิ่นนั้นจริง ๆ เพื่อประโยชน์ในการฝึกหัดนักเรียนหญิง ให้สามารถกลับไปเป็นครูตามภูมิลำเนาท้องถิ่นเดิมของนักเรียนเพื่อจะได้ขจัดปัญหาการขาดแคลนครูผู้หญิงในต่างจังหวัดที่ได้เคยประสบมา

ภายหลังจากการประกาศความต้องการของกระทรวงธรรมการ บรรดาชนต่าง ๆ ก็ได้ มีการตอบสนองต่อนโยบาย โดยการจัดส่งเด็กหญิงเข้ามาเล่าเรียนวิชาครู ดังนั้น

⁵² หจข, ศธ.53.4/2, เรื่องเดียวกัน.

ตารางแสดงจำนวนนักเรียนหญิงที่ทางมณฑลต่าง ๆ ส่งมาเรียนวิชาครู พ.ศ.2456

<u>ชื่อมณฑล</u>	<u>จำนวนนักเรียนที่กำหนดไว้(5 คน)</u>
พายัพ	1
นครสวรรค์	3
พิษณุโลก	8 *
กรุงเก่า	5
นครไชยศรี	1
ราชบุรี	4
ปราจีน	2
จันทบุรี	5
เพชรบูรณ์	3
นครราชสีมา	5
อุบล	1
อุดร	2
ชุมพร	5
นครศรีธรรมราช	2
ชุมพร	5
ภูเก็ต	1
ปัตตานี	2

53

ในกรณีของมณฑลพิษณุโลกนั้น จะเห็นว่า ทางมณฑลได้ส่งนักเรียนหญิงให้มาเรียนฝึกหัดครูในโรงเรียนเบญจมราชาลัยถึง 8 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่เกินกว่าที่ทางกระทรวงธรรมการได้กำหนดไว้ถึง 3 คน แต่ทางกระทรวงธรรมการก็ได้ให้ความอนุเคราะห์เป็น

⁵³ หจข, ศธ.53.4/2, เรื่องเดียวกัน.

พิเศษ เพราะการเร่งการผลิตครูผู้หญิงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับรัฐ ดังนั้นเมื่อทางมณฑลพิษณุโลก ได้ระบุจำนวนของนักเรียนที่ทางมณฑลจะส่งมาเรียนวิชาครูได้มีจำนวนเกินเกณฑ์กำหนด ทางรัฐจึงได้อนุเคราะห์เป็นพิเศษดังกล่าว

อย่างไรก็ตามโรงเรียนเบญจมราชาลัยก็มิได้มีการรับเฉพาะนักเรียนจากต่างจังหวัด เท่านั้นการผลิตวิชาครูที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ยังได้รับนักเรียนหญิงเพื่อที่จะฝึกหัดครูสำหรับ เป้าหมายที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2466 โดยเฉพาะ โดยกำหนดผู้ที่เข้าเป็นนักเรียนครูมีลักษณะ ดังนี้คือ ต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 13 ปี มีความรู้พินัยกรรมปีที่ 3 และมีความประพฤติเรียบร้อย เหมาะในทางเป็นครู⁵⁴

นักเรียนสำหรับฝึกหัดครูผู้หญิงกรุงเทพฯ โดยเฉพาะนั้น แบ่งได้เป็นนักเรียน กลางวัน และนักเรียนประจำ

นักเรียนกลางวัน คือ นักเรียนที่เข้าไป-เย็นกลับ

นักเรียนประจำ คือ นักเรียนที่กินอยู่หลับนอนประจำโรงเรียน⁵⁵

ส่วนในด้านความเป็นอยู่ของนักเรียนประจำก็จะกินอยู่หลับนอนในโรงเรียนเบ็ดเสร็จ โดยที่ทางโรงเรียนได้จัดที่นอนและที่กิน คือการนอนนั้นก็จะมีที่นอนให้คนละ 1 ผืน โดยปูที่นอน กับพื้น ส่วนเรื่องการกินก็จะกินข้าวจากโรงครัว การกินอาหารของเด็กนักเรียนประจำ จะกินกัน ที่โรงอาหาร โดยนั่งล้อมวงบนพื้มีสำรับอยู่ตรงกลาง อาหารจะมาจากโรงครัว หุงด้วย กระทะ เพราะจำนวนนักเรียนมาก⁵⁶ ภายหลังจากการนอนก็จะเปลี่ยนมาใช้เตียง การกิน อาหารก็จะนั่งกินบนโต๊ะ ดังนั้นลักษณะนิสัยของนักเรียนประจำต้องอยู่ในระเบียบ รู้จัก

⁵⁴ หจข, ศธ. 53.4/60, "โรงเรียนเบญจมราชาลัยขออนุญาตรับนักเรียนเข้า เป็นนักเรียนครู" (21 กรกฎาคม - 18 มกราคม 2466)

⁵⁵ ฝออบ โปษกฤษณะ, สาวชาวกรุง. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี คุณหญิง ฝออบ โปษกฤษณะ, หน้า 89.

⁵⁶ ฝออบ โปษกฤษณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

มารยาทส่วนรวม และต้องรู้จักการปรับตัวให้เหมาะสม ไม่ว่าจะอาบน้ำ รับประทาน
อาหาร⁵⁷

นักเรียนส่วนใหญ่ในโรงเรียนเบญจมราชาลัย จะเป็นนักเรียนหลวงเสียส่วนมาก
ขณะที่เรียนอยู่ ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่าอาหาร เป็นนักเรียนที่เรียนโดยใช้เงินของรัฐ
ดังนั้น เมื่อจบการศึกษาจะต้องทำงานให้กับรัฐ หรือทำงานใช้ทุนตามเวลาที่รัฐกำหนด
เมื่อพ้นจากนั้นแล้วสามารถลาออกได้ หรือสมัครใจจะเป็นครูต่อไปก็ได้ รายละเอียด
เช่นนี้ทางกระทรวงธรรมการก็ได้ใส่ไว้ในระเบียบการรับนักเรียนด้วย

...เมื่อออกจากโรงเรียนนี้แล้ว จำเป็นจะต้องรับราชการเป็นครุเท่ากับ
เวลาที่ได้เรียนอยู่ในโรงเรียน คือเป็นต้นว่า ถ้าเรียนอยู่ 3 ปี ก็ต้อง
รับราชการ 3 ปี เป็นกำหนดบังคับ เมื่อพ้นกำหนดนั้นแล้วตามใจสมัคร⁵⁸

ทั้งนักเรียนกลางวันและนักเรียนประจำที่มีทั้งนักเรียนหลวงและนักเรียนสมัคร
เหมือนกับนักเรียนฝึกหัดครูจากมณฑลต่าง ๆ เช่นกัน ดังนั้นทั้งนักเรียนหลวงและนักเรียนสมัคร
ก็จะมีข้อแตกต่างที่ชัดเจนคือ ข้อผูกพันภายหลังจบการศึกษา

...นักเรียนประจำ คือ กินอยู่หลับนอนประจำโรงเรียน ถ้าเป็นนักเรียนสมัคร
ไม่มีสัญญาว่า เมื่อสอบไล่ได้แล้วต้องเข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการ ต้องเสีย
ค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่เดือนละ 16 บาท ถ้าเป็นนักเรียนหลวงมีสัญญาว่าจะ
ต้องรับราชการในกรมศึกษาธิการ ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่
นักเรียนกลางวัน คือ เข้าไปเย็นกลับ ถ้าเป็นนักเรียนสมัครไม่มีสัญญาว่าเมื่อ
สอบไล่ได้แล้วต้องเข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการ ต้องเสียค่าเล่าเรียนเดือนละ
2 บาท ถ้าเป็นนักเรียนหลวงมีสัญญาว่าจะต้องเข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการ
ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน...⁵⁹

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

⁵⁸ หจช, ศธ.53.4/2, เรื่องเดียวกัน.

⁵⁹ หจช, ศธ.53.4/60, เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนี้ทางกระทรวงธรรมการก็ยังได้ร่างหลักสูตร ที่เหมือนกับหลักสูตรของนักเรียนฝึกหัดครูของมณฑล กล่าวคือ ถ้าหากนักเรียนฝึกหัดครูได้ลาออกระหว่างการศึกษ หรือจบการศึกษาแล้วรับราชการไม่ครบตามกำหนด ก็จะต้องถูกปรับเป็นเงินชดเชย

...นักเรียนประเภทนักเรียนหลวง ถ้าออกไปในระหว่างเล่าเรียนอยู่ ต้องคืนเงินตามอัตรา ซึ่งนักเรียนสมัครต้องเสียให้แก่กรมศึกษาธิการ จนครบกำหนดแล้วจึงจะออกได้ ถ้าออกรับราชการแล้ว ยังไม่ครบกำหนดจะออกไปต้องคืนเงินเท่าเวลาที่ยังขาดอยู่...⁶⁰

การเกิดหลักสูตรการฝึกหัดครูเพื่อให้เป็นครูที่กรุงเทพฯ โดยเฉพาะเช่นนี้ ได้ทำให้เกิดนักเรียนซึ่งยอมที่จะเสียค่าเล่าเรียน โดยไม่ต้องมีสัญญากับทางราชการแต่อย่างใด เรียกว่า "นักเรียนครูประเภทสมัคร"

...นางสาวเฉลียว นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 6 ขอสมัครเป็นนักเรียนครูประเภทนักเรียนสมัคร ยอมเสียเงินค่าเล่าเรียนตามระเบียบ...⁶¹

...ด้วยนางสาวฉออ่อน แรงให้ผล นางสาวสาลี อินทรปาลิต นางสาวทรัพย์รักดีประกร นางสาวเอิบ จินทุพรหมกุล นางสาวซิวลิ้ม ฉิวสกุล นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 6 ของโรงเรียนนี้ และนางสาวบุญเหลือ กงลักษณ์ นางสาวเนื่อง สิวมงคล นางสาวเต๋ บวรสมิต นางสาวอุทิศ หุดันนันทน์ นางสาวแอม ลิมปิษาฐียร นางสาวสมศรี อินทรภักดี นางสาวกรองทอง วัฒนันท์ นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 5 ของโรงเรียนนี้ กับนางสาวแจ่ม บัจฉิมางกูร นางสาวมณี ภิรมย์ ซึ่งสอบไล่ได้มัธยมปีที่ 6...รวม 14 คน ขอสมัครเป็นนักเรียนครูประเภทสมัคร...⁶²

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน

⁶¹ หจข, ศธ.53.7.ก/14, "มณฑลต่าง ๆ ส่งนักเรียนมาเรียนวิชาฝึกหัดครูกรุงเทพฯ" (3 มีนาคม 2466 - 28 มกราคม 2467).

⁶² เรื่องเดียวกัน.

แม้ว่าจะมีจำนวนนักเรียนที่นิยมมาสมัครเรียนประเภทสมัคร แต่ทางกระทรวง
 ธรรมการก็ได้ออกประกาศว่า ถ้าหากนักเรียนสมัครเหล่านี้จบการศึกษาแล้ว กระทรวงไม่
 รับรองว่าจะสามารถเข้ารับราชการได้ หรือถ้าต้องการเข้ารับราชการก็ต้องรอให้ตำแหน่ง
 ว่างเสียก่อน

...ด้วยนางสาวชิวชุน ดิงพานิช นางสาวเจิม พวงไข่มุกต์ และนางสาวสุภรณ์
 หลิมสุวรรณ นักเรียนโรงเรียนสายปัญญา ซึ่งสอบไล่ได้ชั้นมัธยมบริบูรณ์หญิง มี
 ความสมัครขอเข้าเป็นนักเรียนสอนในโรงเรียนนี้ เจ้าตัวทราบที่อยู่แล้วว่าในขณะที่
 ที่เป็นนักเรียนสอนอยู่ หรือสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครุแล้ว กระทรวงไม่รับรอง
 ที่จะบรรจุเข้ารับราชการในหน้าที่ครู เมื่อยังไม่มีตำแหน่งว่า...⁶³

ตั้งนั้นจากระเบียบการรับสมัครนักเรียนฝึกหัดครูผู้หญิง โรงเรียนเบญจมราชาลัย
 ที่กระทรวงธรรมการได้แจกแจงรายละเอียดมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่ากระทรวงธรรมการ
 ไม่ได้เน้นการฝึกหัดครูผู้หญิงแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะเน้นควบคู่กันไปทั้งในกรุงเทพฯ
 และต่างจังหวัด จึงเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีสถานภาพเป็นทั้งนักเรียนหลวง หรือนักเรียน
 สมัคร อีกทั้งโรงเรียนเบญจมราชาลัยก็เป็นโรงเรียนที่เตรียมพร้อมในการฝึกหัดครูโดยเฉพาะ
 คือมีทั้งที่อยู่ที่พัก ให้อาศัยสำหรับนักเรียนประจำ นับได้ว่า การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิง
 เบญจมราชาลัยนั้น เป็นความตั้งใจของรัฐโดยแท้จริง ที่มุ่งจะแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครู
 ผู้หญิงตามต่างจังหวัด

หลักสูตรการศึกษา

เมื่อทางกระทรวงธรรมการมีความคิดที่จะเร่งผลิตครูผู้หญิงเพื่อแก้ไขปัญหาการ
 ขาดแคลนครูผู้หญิงตามต่างจังหวัดแล้ว ทางกระทรวงธรรมการจึงได้ร่างหลักสูตรการฝึกหัดครู
 แจกไปยังมณฑลต่าง ๆ ว่า การเล่าเรียนนั้น จะใช้เวลา 3-5 ปี "...การเล่าเรียนของ
 นักเรียนเหล่านี้ จะกินเวลาระหว่าง 3 ปีถึง 5 ปี...⁶⁴

⁶³หจข. ศธ.53/28, "นักเรียนสตรี สมัครเข้าเป็นนักเรียนสอน" (2473)

⁶⁴หจข. ศธ.53.4/1, เรื่องเดียวกัน.

การศึกษาก็จะเรียนทั้งวิชาสามัญและวิชาฝึกหัดครู วิชาสามัญสำหรับนักเรียนหญิงก็ได้แก่ วิชาจรรยา ภาษาไทย เลข ความรู้เรื่องเมืองไทย การรักษาตัว วาดเขียน วิชาที่เกี่ยวกับการบ้านการเรือน และวิชาฝึกหัดครู ซึ่งการเรียนวิชาฝึกหัดครูนี้ก็ไม่ได้เป็นการบังคับเด็กนักเรียนในโรงเรียนให้เรียนทุกคน การเรียนวิชาครูนั่นก็ด้วยความสมัครใจของเด็กนักเรียนเอง โดยจะเห็นได้จากข้อเขียนในหนังสือของคุณหญิงพะอบ โปษกฤษณะ ว่าการเรียนครูนั่น เป็นได้ด้วยความสมัครใจ

...เมื่อฉันอยู่ ม.5 (หรือ ม.ศ.2 เดียวนี้) ครูก็ถามทุกคนว่า ใครจะเป็นครูบ้าง ถ้าอยากจะเป็นครูก็ให้สมัครเรียนक्रमได้...⁶⁵

ส่วนการเรียนวิชาครู ก็เรียนกันในชั่วโมงท้าย ๆ ก็เพื่อให้โรงเรียนเบญจมราชาลัยเป็นศูนย์กลางให้นักเรียนจากโรงเรียนอื่นให้มาเรียนร่วมด้วย เช่น นักเรียนหญิงจากโรงเรียนสตรีวิทยา โรงเรียนสายปัญญา เป็นต้น

...ด้วยนางสาวขวัญ ดั่งพานิช, นางสาวเจิม พวงไข่มุกต์ และนางสาวสุภรณ์ หลิมสุวรรณ นักเรียนโรงเรียนสายปัญญา... ไปเรียนวิชาครูที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย...⁶⁶

ดังนั้นการเรียนวิชาครู จึงมีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ กล่าวคือ ภาคทฤษฎีนั้นเป็นการเรียนเนื้อหาในด้านการเตรียมตัวที่จะสอน พร้อมทั้งตระเตรียมอุปกรณ์ เตรียมการตั้งคำถามเพื่อที่จะนำไปสอนในภาคปฏิบัติ ขั้นตอนในการเตรียมตัวฝึกสอนนี้ คุณหญิงพะอบ โปษกฤษณะ ซึ่งเคยเป็นนักเรียนฝึกหัดครูผู้หญิงในโรงเรียนเบญจมราชาลัยก็ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการเตรียมการสอนไว้ว่าเป็นการเรียนที่สนุกมาก พร้อมทั้งยังจะต้องจัดเตรียมอุปกรณ์การสอนเพื่อให้นักเรียนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาวิชามากขึ้น

⁶⁵พะอบ โปษกฤษณะ, สาวชาวกรุง, หน้า 101.

⁶⁶หจข, ศธ.53/28, เรื่องเดียวกัน.

...การเรียนวิชาครุมีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ตอนเรียนภาคปฏิบัติ ออกฝึกสอนนั้นสนุกมาก ต้องเตรียมโน้ตที่จะสอน ซึ่งจะต้องทำเป็นขั้น ๆ ตามหลักวิชาว่าต้องมี 5 ขั้น คือขั้นเตรียม ขั้นสอน ขั้นทบทวน ขั้นสรุป แบบฝึกหัด บางบทเรียนต้องหาอุปกรณ์การสอนประกอบ ก็ต้องไปหาซื้อกัน เป็นการใหญ่ เช่น เรื่องปลา ให้นักเรียนเข้าใจลักษณะของปลาก็ต้อง ซ้อปลามาจิ้งไว้ ให้นักเรียนเรียนด้วยการสัมผัสด้วยตนเองให้เข้าใจ เช่น ปลามีเมือกไว้เพื่อป้องกันตัว ก็ให้เด็กจับปลาที่อยู่บนบก เมือกแห้ง ก็ไม่มีประโยชน์อะไรแก่ตัวปลา พอลงน้ำจะจับไม่ได้ เพราะลื่น เวลา เตรียมฝึก เตรียมสอบ สนุกมาก...⁶⁷

แต่หลักสูตรการศึกษาในระยะต่อมา ก็ได้มีการพัฒนาให้ทันสมัยขึ้น เช่น วิชาการศึกษาด้านบริหาร เพราะในขณะนั้นการศึกษาด้านบริหารยังไม่เป็นที่นิยมกันในโรงเรียนผู้หญิง แต่ที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศได้นำวิชานี้มาให้นักเรียนได้รับการฝึก นับว่าเป็นการสร้าง ความตื่นตัวให้กับนักเรียนมาก ซึ่งคุณหญิง ละเอียด โปษกฤษณะ ได้บรรยายถึงความรูสึก นั้นว่าเป็นความรู้สึกที่อิสระ เป็นตัวของตัวเอง

...การบริหารจัดการโรงเรียนเป็นของใหม่ เพราะเด็กผู้หญิงได้รับการอบรมให้มีกิจกรรมยามว่างจะช่วยจะลูกจะนั่ง จะเดินจะต้องนุ่มนวล ฉะนั้นในการฝึกให้แสดงท่าทางอย่างมีระเบียบพร้อม ๆ กัน จึงเป็นของ ใหม่สำหรับพวกเรา รู้สึกว่าเป็นเวลาที่ได้อิสระที่จะมีริยาบทเป็นของตนเอง ทั้ง ๆ ที่อยู่ต่อหน้าครู...⁶⁸

⁶⁷ละเอียด โปษกฤษณะ, สาวชาวกรุง, หน้า 103.

⁶⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

กล่าวได้ว่าหลักสูตรในการเรียนวิชาฝึกหัดครูทั้งวิชาสามัญและวิชาฝึกหัดครู ซึ่งมีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ได้ทำให้การฝึกหัดครูผู้หญิงได้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น นับได้ว่าทั้งระเบียบการรับสมัครนักเรียน และหลักสูตรในการฝึกหัดครูผู้หญิง ได้เป็นการดำเนินการเร่งแก้ไข บัญหาการขาดแคลนครูผู้หญิงในต่างจังหวัด

กล่าวได้ว่า การจัดตั้งโรงเรียนเบญจมราชาลัย ได้เจริญรุดหน้าไปพอสมควร นับได้ว่าเป็นก้าวแรกในการคิดจัดตั้งอาชีพครูผู้หญิงขึ้นอย่างเป็นแบบแผน เพื่อผลิตผู้หญิงที่มีความรู้ ความสามารถในการสอน ดังจะเห็นได้จากตารางการบอกจำนวนของเด็กนักเรียนที่จบการศึกษาจากโรงเรียนเบญจมราชาลัย ในช่วงระยะเวลา 10 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2456 อันเป็นปีที่เริ่มจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมา และตัวเลขในตารางจะสิ้นสุดในปีพ.ศ. 2465 อันเป็นปีที่ถัดจากการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2464 ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในปีพ.ศ. 2465 จำนวนครูผู้หญิงที่จบการศึกษาจะทวีตัวเลขขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน ซึ่งพอกล่าวได้ว่า การเกิดพระราชบัญญัติประถมศึกษาแห่งชาตินั้น ได้ก่อให้เกิดจำนวนนักเรียนหญิง จึงส่งผลมายังความต้องการในอาชีพครูผู้หญิงเช่นกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางแสดงจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูผู้หญิง พ.ศ. 2456-2465

พ.ศ.	จำนวนนักเรียนที่จบการศึกษา (คน)
2456	3
2457	7
2458	3
2459	2
2460	15
2461	8
2462	2
2463	10
2464	5
2465	26
จำนวนรวม	81

69

จากตารางรายนามผู้สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูมูล จากโรงเรียนเบญจมราชาลัย เป็นตารางที่แสดงรายงานผลการศึกษาในระยะเวลา 10 ปี นับจากปีที่เริ่มเปิดการจัดตั้ง โรงเรียนหัตถครูเบญจมราชาลัยขึ้นมาเป็นครั้งแรก จะเห็นได้ว่าในปีแรกนั้นมีนักเรียนที่ จบการศึกษาน้อยมากคือ เพียงแค่ 3 คน แต่ในปีต่อ ๆ มาจำนวนนักเรียนที่จบการศึกษา ได้เพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีบางปีที่จำนวนนักเรียนได้ลดน้อยลงไป แต่ทั้งนี้ก็ได้ หมายความว่าความก้าวหน้าในอาชีพครูผู้หญิงจะ ไม่ได้รับความนิยมนเหมือนเคย เพราะการที่ อาชีพครูผู้หญิง เป็นอาชีพที่ได้รับความเชื่อถือจากสังคมมาช้านานรวมทั้งยังเป็นอาชีพที่มีความมั่นคงซึ่งมีรัฐบาลให้การสนับสนุน ดังนั้นนักเรียนครูที่จบการศึกษาเหล่านี้จึงสามารถ ประกอบอาชีพครูตามโรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาล สิ่งเหล่านี้เป็นข้อยืนยันถึงความมั่นคง

ในอาชีพครูผู้หญิงว่า เมื่อสำเร็จหลักสูตรการฝึกหัดครูแล้ว รัฐบาลรับประกันว่าทุกคนจะมีงานทำแน่นอนเช่น ในปีพ.ศ.2456 ที่มีผู้สำเร็จการศึกษาเพียง 3 คนนั้น คือ

- ...1. นางวิศาลดรรณกร (ไบล่ สายัณตะนะ) ได้ไปเป็นครูสอนที่
โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดนครปฐม 2. นางสาวบุญภาค ฐิติเวช
เป็นครูสอนโรงเรียนสายบัวอยุธยา 3. นางสาวศิริมา จินณาสา
(ศิริ จินณาสา) เป็นครูโรงเรียนสตรีวิทยา...⁷⁰

ดังนั้นการที่อาชีพครูผู้หญิงได้รับการรับประกันจากรัฐบาลว่า เมื่อจบการศึกษาแล้วจะมีงานทำแน่นอน ยังเป็นการเน้นให้เห็นถึงการยอมรับในอาชีพ

กิจการของโรงเรียนเบญจมราชาลัยได้เจริญรุดหน้าไปเป็นลำดับ โดยเฉพาะในช่วงที่ครูนิล ได้ดำรงตำแหน่งเป็นครูใหญ่ ได้รายงานถึงความก้าวหน้าของนักเรียนในโรงเรียนซึ่งครูนิลนั้น กล่าวได้ว่าเป็นครูผู้หญิงที่มีชื่อเสียง มีความสามารถในการบริหารงานของโรงเรียนทำให้กิจการของโรงเรียนเจริญรุดหน้า และได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากผู้ปกครอง ความก้าวหน้าในการฝึกหัดอาชีพครูผู้หญิงจะก้าวหน้าในเรื่องนี้ความรู้เดิมกล่าวคือ ความรู้ของเด็กนักเรียนที่เข้ามาศึกษาจะมีพินความรู้สูงจากเดิมคือ จากชั้นประถมขึ้นมาเป็นความรู้ในระดับชั้นมัธยม

...พินความรู้เดิม การศึกษาขั้นต้นของพวกแรก โรงเรียนต้องเริ่มสอนวิชาสามัญตั้งแต่ประถมปีที่ 1 บางมณฑลมีการศึกษาอย่างดีที่สุดนักเรียนของมณฑลนั้นก็พินความรู้เพียงสอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 1 ได้มาแล้ว แต่ในสมัยนั้นพินความรู้ของนักเรียนที่มาจากมณฑลต่าง ๆ อย่างต่ำที่สุดเพียงสอบไล่ชั้นมัธยมปีที่ 3 ได้มาแล้ว อย่างสูงได้ถึงชั้นมัธยมปีที่ 6 ในชั้นสูงนี้มีจำนวนมาก ๆ...⁷¹

⁷⁰ประวัติครู, หน้า 246.

⁷¹หจข, ศธ.53/29, "สร้างห้องเรียนชั้นเดียว โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์" (23 สิงหาคม 2475-12 เมษายน 2476).

นอกจากนี้ในด้านบุคลิกส่วนตัวของเด็กนักเรียนก็มีความเจริญรุดหน้าเช่นกัน โดยกิจกรรมยามว่างที่มีความเรียบร้อยมากขึ้น

... กิจรียาทำทาง นักเรียนक्रमผลสมัยก่อน ความจริงก็เป็นบุตรข้าราชการโดยมาก เพราะในสมัยนั้นชาวพื้นเมืองยังไม่มีความนิยมในการศึกษา และยังไม่กล้าพอที่จะส่งบุตรหลานของตนให้มาอยู่ในความคุ้มครองของผู้อื่นที่ไม่เคยมีการติดต่อกันเลย แม้กระนั้นนักเรียนเหล่านี้ก็มีกิจรียาทำทางเป็นเด็กบ้านนอกอยู่มาก โรงเรียนต้องกล่อมเกลามาให้เข้าทำทาง ตลอดจนอบรมนิสัยใจคอให้เป็นคนหนักแน่นมั่นคงไม่ตื่น แต่ในสมัยนี้เด็กส่วนมากมีกิจรียาทำทาง ตลอดจนนิสัยใจคออย่างได้ชัดเกลามาบ้างแล้ว โรงเรียนจึงเพียงแต่หัดให้เข้าทำและพยายามแต่งเสริมให้ดีที่สุดที่จะทำได้...⁷²

หรือแม้แต่ในเรื่องความอนามัย อันเป็นเรื่องของความสะอาดของผู้หญิง เด็กนักเรียนหญิงเหล่านี้ ก็ได้รับจัดการรักษาความสะอาดร่างกายได้อย่างดีเช่นเช่นกัน

... การอนามัย พุดถึงการรักษาความสะอาดของร่างกายนักเรียน ผักหัดครุรุ่นแรก บางคนถึงหลบเลี่ยงการอาบน้ำ การเก็บเสื้อผ้าให้ผู้มีหน้าที่ซักฟอก, โรคหิด, โรคเหาซุกซุมที่สุด ทุกเข้าเย็นครูจะต้องเอาใจใส่ดูแลและแผล หิดและเหาให้ แต่สมัยนี้ถ้าเพียงความสะอาดของร่างกายจะเพาะผิว ๆ ไม่เกี่ยวถึงการรักษาตัวให้พ้นโรคภัยไข้เจ็บแล้ว เด็กเอาใจใส่แก่ตนเองเป็นอย่างดี โรคหิดโรคเหาไม่เคยพบมาหลายปีแล้ว, เหล่านี้ เป็นต้น...⁷³

⁷² หจข, ศธ.53/29, เรื่องเดียวกัน.

⁷³ เรื่องเดียวกัน.

ดังนั้นความสำเร็จรุดหน้าของโรงเรียนเบญจมราชาลัยไม่ว่าจะในด้านการเพิ่มจำนวนของนักเรียน หรือการเพิ่มวิชาความรู้ของเด็กนักเรียน แม้แต่ในเรื่องส่วนตัวของเด็กนักเรียนเองก็เพิ่มขึ้นเช่นกัน สามารถกล่าวได้ว่าความก้าวหน้าทุกอย่างในโรงเรียนเบญจมราชาลัยที่มีให้เห็นอย่างแตกต่างกับเมื่อแรกตั้ง ความก้าวหน้านั้นมาจากครูผู้หนึ่งหรือศิษย์เก่าของโรงเรียนเบญจมราชาลัยที่สำเร็จการศึกษาแล้วกลับไปสอนหนังสือยังต่างจังหวัดได้ทำการสอน ขัดเกลา กวดขัน จนได้ผลออกมาในทางที่พึงพอใจ

3.2 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดตั้ง

ปัญหาและอุปสรรคในการฝึกหัดครูผู้หนึ่งของโรงเรียนฝึกหัดครูเบญจมราชาลัยนั้นมีหลายประการ เช่น ปัญหาในด้านความรู้ของนักเรียน ปัญหาในเรื่องค่านิยมของผู้ปกครอง ปัญหาการไม่ได้เป็นคนพื้นเพในสังกัด และปัญหาการลาออก

ปัญหาในด้านความรู้ของเด็กนักเรียนนั้นปรากฏว่า เมื่อทางเทศบาลแต่ละมณฑลจัดส่งเด็กนักเรียนมา ปรากฏว่าความรู้ของเด็กนักเรียนหลาย ๆ มณฑลยังไม่ได้เกณฑ์เข้ากับทางกระทรวงธรรมการกำหนด⁷⁴ ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการขาดโรงเรียนสตรีและครูผู้หนึ่งที่จะไปทำการสอนหนังสือตามมณฑลที่ห่างไกล อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของโรงเรียนเบญจมราชาลัยก็เป็นที่ยอมรับและมีชื่อเสียง ทำให้เวลาต่อมาเด็กนักเรียนที่มาจากมณฑลต่าง ๆ ที่มาเรียนวิชาครู เริ่มมีความรู้โดยพื้นฐานมากขึ้น⁷⁵

ปัญหาในเรื่องค่านิยมของผู้ปกครอง ค่านิยมของสังคมไทยยังนิยมให้บุตรสาวอยู่กับบ้าน⁷⁶ แม้หากได้รับการศึกษาสถานศึกษาก็ควรอยู่ใกล้บ้าน ถ้าหากสถานศึกษาอยู่ห่างไกลบ้านอาจทำให้ผู้ปกครองไม่ส่งบุตรสาวไปเรียนหนังสือ รวมทั้งการส่งบุตรสาวไปเรียนวิชาครูที่โรงเรียนฝึกหัดครูเบญจมราชาลัย เพราะนักเรียนที่ถูกส่งมาตามแต่ละมณฑลต้องอยู่ในสถานะนักเรียนประจำ ทำให้ผู้ปกครองไม่นิยมส่งบุตรหลานให้มาเล่าเรียน

⁷⁴ หจข, ศธ.53.4/2, "ให้มณฑลต่างๆ ส่งเด็กหญิงไปเป็นนักเรียนฝึกหัดครู, 2456.

⁷⁵ หจข, ศธ.53.4/28, "มณฑลต่างๆ ส่งนักเรียนหญิงมาเป็นนักเรียนฝึกหัดครู.

⁷⁶ หจข, ศธ.53.4/2, เรื่องเดียวกัน.

ปัญหาการไม่ได้เป็นคนในพื้นที่นั้น ได้ปรากฏว่า แม้ว่ากระทรวงธรรมการจะพยายามสนับสนุนให้บุตรของคนพื้นเมืองให้มาเรียนวิชาครู⁷⁷ แต่จากหลักฐานทางราชการที่ปรากฏได้แสดงว่า ทางมณฑลมักส่งบุตรข้าราชการมาเรียนวิชาครูมากกว่า ทั้งนี้เพราะค่านิยมของผู้ปกครองที่เป็นสามัญชนไม่นิยมส่งบุตรสาวมาเรียนหนังสือ ทำให้โอกาสดังกล่าวเป็นของบุตรข้าราชการ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้ปกครองสามัญชนโดยทั่วไป⁷⁸

นอกจากนี้ยังมีปัญหาการลาออกของนักเรียน กล่าวคือ มักจะมีการลาออกของนักเรียนในขณะที่ยังไม่จบการศึกษา ทั้งนี้เพราะการขาดแคลนครูผู้หนึ่งในช่วงเวลาของการขยายตัวทางการศึกษา ทำให้แต่ละมณฑลต้องการครูสตรีกลับไปทำการสอนหนังสือ⁷⁹ ปัญหาการลาออกของนักเรียนจึงเกิดจากปัญหาส่วนตัวของนักเรียนเอง เช่น การที่บิดามารดาถึงแก่กรรม รวมทั้งปัญหาเศรษฐกิจทางครอบครัว ทำให้นักเรียนไม่สามารถศึกษาต่อไปได้⁸⁰

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของโรงเรียนเบญจมราชาลัยก็ค่อย ๆ แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไปทีละเล็กทีละน้อย จนกิจการของโรงเรียนได้เจริญรุดหน้าไปจากเดิม

4. การฝึกหัดครูผู้หญิงที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากความก้าวหน้าในการฝึกหัดอาชีพครูผู้หญิงในสังคมไทย นับตั้งแต่การเริ่มคิดจะฝึกหัดนักเรียนสอน เพื่อจะฝึกให้เป็นนักเรียนครูในโรงเรียนสตรีสุนันทาลัย แต่กิจการของโรงเรียนก็ต้องล้มเลิกไป ทำให้เกิดการหยุดชะงักในการฝึกหัดนักเรียนสอนเพื่อที่จะให้เป็นครูไประยะหนึ่ง แต่ในปีพ.ศ. 2450 ทางกระทรวงธรรมการก็ได้เริ่มฝึกหัดนักเรียนสอนเพื่อ

⁷⁷ หจข, ศธ. 53.4/5, "มณฑลปราจีนหรือเรื่องจะส่งเด็กหญิงมาเล่าเรียนโรงเรียนเบญจมราชาลัย".

⁷⁸ หจข, ศธ. 53.4/62, "หลวงศักดิ์โกษาขอโอนนางสาวพิศ บุนนาค นักเรียนครูของมณฑลอุบล มาสังกัดเป็นนักเรียนครูกรุงเทพฯ".

⁷⁹ หจข, ศธ. 53.7.8/6, "ส่งนักเรียนครูผู้หญิงกลับไปรับราชการมณฑลต่าง ๆ".

⁸⁰ หจข, ศธ. 53.4/26, "พระวิเศษบรรณาการ ขอลาณางสาวมาลัย ออกจากนักเรียนเบญจมราชาลัย".

ที่จะให้เป็นครูอีกครั้งหนึ่งที่โรงเรียนสตรีวิทยา จากนั้นโรงเรียนสตรีต่าง ๆ จึงเริ่มมีการฝึกหัดนักเรียนสอนเพื่อให้เป็นครูอีกเช่นกัน อาชีพครูผู้หญิงนี้ทางกระทรวงธรรมการได้เล็งเห็นว่า เป็นที่ต้องการของสังคมไทยในขณะนั้น จึงได้เริ่มการฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย จุดประสงค์เพื่อต้องการให้นักเรียนที่จบการศึกษาสามารถไปทำการสอนยังต่างจังหวัดได้

ต่อมาอาชีพครูผู้หญิงโดยมีโอกาสมิ่วมีความรู้ ประกาศนียบัตรครูมัธยมได้เงินเดือนถึง 80 บาท โดยจะเรียนฝึกหัดครูมัธยมที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปรากฏหลักฐานว่า ได้มีครูสตรีจำนวนหนึ่งสามารถสอบเลื่อนความรู้ในการเป็นครูมัธยมว่ามีเป็นจำนวน 19 คน⁸¹ โดยเริ่มจากปีพ.ศ. 2470-2474 ครูผู้หญิงที่สอบได้ เช่น คุณหญิงพะออบ โปษกฤษณะ (น.ส. พะออบ วิโรจน์เพชร) คุณหญิงวิจิตราวาทการ (น.ส. ประภา รพีพันธุ์) เป็นต้น จะเห็นได้ว่าโอกาสของสตรีไทยในการที่จะเลื่อนสถานภาพนั้นได้มีมากขึ้นกว่าเดิมอีกทั้งยังเป็นก้าวแรกของสตรีไทยที่มีโอกาสได้รับการศึกษาและสามารถเข้ารับราชการได้เช่นเดียวกับอาชีพอื่น ๆ ของผู้ชาย

การศึกษาฝ่ายสตรี ในช่วงระยะพ.ศ. 2470 เป็นปีที่กล่าวได้ว่าอาชีพครูผู้หญิงมีความก้าวหน้าไปจากเดิม กล่าวคือ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เปิดรับนิสิตหญิงเป็นครั้งแรกในการเข้าไปศึกษาเล่าเรียนร่วมกับนิสิตชาย ถือเป็นความก้าวหน้าอีกระดับหนึ่งในการศึกษาของสตรีไทย ทั้งนี้เป็นเพราะโครงการศึกษาได้ขยายออกไปและยอมให้รับนักเรียนหญิงเรียนร่วมกับนักศึกษาชายได้ ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่คนไม่เห็นด้วยเพราะยังคิดว่าเป็นการขัดกับประเพณีไทยที่ให้หญิงสาว ชายหนุ่มเรียนรวมกันแบบสหศึกษา ทำให้ผู้ปกครองที่ยังไม่เห็นพ้องด้วย จึงไม่ยอมปล่อยให้ลูกสาวมาเรียนต่อในมหาวิทยาลัย รวมทั้งผู้ปกครองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องได้เรียนในชั้นสูงถึงขั้นนั้น ถ้าฐานะนิสิตหญิงไม่ดีพอก็จะทำให้เรียนไม่สำเร็จหรือไม่ทันเทียมเพื่อนฝูง⁸² คุณหญิงพะออบ ก็เป็นนิสิตหญิงรุ่นแรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตร

⁸¹ประวัติครู, หน้า 264-266.

⁸²ประวัติครู, หน้า 264-266.

ครูมัธยม⁸³ ในปีพ.ศ.2473 และในปีต่อมาก็ได้มีผลิตหญิงที่จบการศึกษาฝึกหัดครูมัธยมมาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยออกมา ถ้านับจากพ.ศ.2473 อันเป็นปีแรกที่มีการผลิตครูมัธยมรุ่นแรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁸⁴ จนถึงพ.ศ.2479 อันเป็นปีที่ทางกระทรวงธรรมการได้ดำเนินนโยบายจัดให้ครูสตรีได้มีโอกาสได้รับบำเหน็จบำนาญทดแทนกับครูผู้ชาย เห็นได้ว่าครูสตรีนั้นมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากตารางดังนี้

ศูนย์วิทยพัทยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸³ อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พันตรี คุณหญิงผะอับ โปษกฤษณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 199.

ตารางแสดงจำนวนนิสิตหญิงที่จบการศึกษาฝึกหัดครูมัธยม (จุฬาฯ) พ.ศ. 2473-2479

พ.ศ.	จำนวนนิสิตที่จบการศึกษา (คน)
2473	4
2474	2
2475	6
2476	5
2477	9
2478	8
2479	10
	รวม 38

85

จากตารางนี้จะเห็นได้ว่าในปีที่เริ่มจัดตั้งการฝึกหัดครูมัธยม (จุฬาฯ) นั้นในปีแรก ๆ ยังคงมีจำนวนนิสิตหญิงน้อยอยู่ ทั้งนี้เป็นผลมาจากข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ เช่น ค่าธรรมเนียมที่กล่าวมา แต่จากตารางจะเห็นว่าจำนวนนิสิตหญิงจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นหลักฐานที่สะท้อนออกมาว่าการศึกษามัธยมศึกษา เริ่มเจริญรุดหน้าไปจากเดิม ทำให้การฝึกหัดครูสตรีมัธยมที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับความนิยมและการยอมรับในสังคมไทยมากขึ้น⁸⁶ ส่งผลให้สถานภาพของสตรีที่ประกอบอาชีพครูผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน โดยเป็นที่ยอมรับในสังคมมากขึ้นด้วย

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 268.

⁸⁶ ประวัติครู, หน้า 190-201.

การฝึกหัดครูผู้หนึ่งทีนั้นวันจะเจริญรุดหน้าไปเป็นลำดับนั้น จะเห็นได้ว่า การเรียนฝึกหัดครูมิได้จำกัดเฉพาะการเรียนในประเทศเท่านั้น แต่การศึกษาวิชาครูได้ขยายขอบเขตออกไปยังต่างประเทศอีกด้วย เพราะได้ปรากฏว่ามีนักเรียนที่จบการศึกษาชั้นมัธยม และต้องการไปเรียนวิชาครูยังต่างประเทศ

...น.ส.ภัทรภรณ์ อายุ 19 ปี บุตรพระยาคุณุศลธรรมธาดา จ.พระนคร สอบไล่ได้ ม.8 จากโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย พ.ศ.2474 ต้องการไปศึกษาวิชาครูในโรงเรียน Silliman Institute Philippines เวลา 4 ปี ไปด้วยทุนของพระยาคุณุศลธรรมธาดา...⁸⁷

และอีกตัวอย่างหนึ่งคือ

...น.ส.เกื้อ สาลีคุปต์ อายุ 30 ปี บุตรพระยาภักคินฤเบศร์ จ.ธนบุรี สอบไล่ได้ ม.8 จากโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย พ.ศ.2468 ไปศึกษาวิชาครู Silliman เวลา 4 ปี ประเทศฟิลิปปินส์...⁸⁸

ครูเฉลยศักดิ์

ในสังคมไทยสมัยปฏิรูปประเทศยังมีครูอีกประเภทหนึ่งที่จบการศึกษาจากโรงเรียนรัฐบาลแล้วมาจัดตั้งดำเนินการเปิดโรงเรียนขึ้นมา โดยจัดให้บ้านเป็นสถานที่ศึกษารับนักเรียน ทั้งเด็กชายและเด็กหญิงที่พอเริ่มถึงวัยที่ต้องเรียนรู้นั่งสอเบื้องต้น ระบบการดำเนินการจัดตั้งก็เพียงแค่เจ้าของกิจการไปแจ้งต่อเจ้าพนักงานกระทรวงธรรมการ รัฐไม่ได้มีอำนาจควบคุมการศึกษาเอกชนอย่างเต็มที่ ซึ่งครูที่ดำเนินการเปิดโรงเรียนเหล่านี้ จะถูกเรียกว่า "ครูเฉลยศักดิ์" ดังที่ พระออบ โปษกฤษณะ เล่าว่า

⁸⁷หจข, [2] ศธ.20.2/72, "น.ส.ภัทร คุลยจินดา ขอใบสำคัญไปศึกษาวิชา ณ ประเทศฟิลิปปินส์.

⁸⁸หจข, [2] ศธ.20.2/76, "ใบสัญญารับรองผู้ที่ออกไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ ฟิลิปปินส์ และสหบาสิรัฐอเมริกา

...สมัยนั้นโรงเรียนชั้นมูลยังไม่ต้องขึ้นทะเบียนเหมือนเดี๋ยวนี้
ถ้าใครตั้งโรงเรียนขึ้นก็ต้อนรับเด็กที่คุ้นเคยรู้จักกัน ห้องเรียนก็มี
ห้องเดียว...ค่าเล่าเรียนก็เก็บกันเดือนละสองสลึงถึงหนึ่งบาท...⁸⁹

จะเห็นได้ว่าโรงเรียนเขลยศักดิ์นั้นมิใช่กระในการดำเนินงานพอสมควร ซึ่งการเกิด
โรงเรียนเขลยศักดิ์เหล่านี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากสตรีที่ได้รับการศึกษาพอสมควร ออกมาจัดตั้ง
โรงเรียนโดยจะทำหน้าที่สอนหนังสือ และดูแลเด็กนักเรียนไปในตัว⁹⁰ ดังเช่น การศึกษาใน
วัยเยาว์ของคุณหญิงพะออบ โปษกฤษณะ ที่เคยได้รับการศึกษาในลักษณะโรงเรียนเขลยศักดิ์

...ฉันได้เข้าโรงเรียนชาวบ้าน เพราะเรียนกันตามบ้าน ฉันจึง
ต้องไปโรงเรียนแบบสอนกันเองตามบ้านหลานสะใภ้ของคุณตา...
ครูทำหน้าที่สอนหนังสือ ทั้งอบรมกิริยามารยาท ทั้งเป็นพี่เลี้ยง
ดูแลอาหารการกิน...⁹¹

ส่วนการเรียนการสอนในชั้นมูลของโรงเรียนเขลยศักดิ์นั้น ก็เรียนตามแบบที่ทาง
กระทรวงธรรมการได้จัดไว้ ดังที่คุณหญิงพะออบ โปษกฤษณะ ได้หัดเรียนในโรงเรียน
เขลยศักดิ์ว่า

...ฉันเรียนแบบเรียนเร็วของกระทรวงธรรมการ เริ่มแต่ ก.ไก่...
อ่านถูกหมดก็ได้ต่อบทใหม่ แบบเรียนเร็วเล่ม 1...แบบหัดอ่านเป็น
เรื่องทบทวนความจำ เป็นเรื่องราวของสังคมสมัยนั้น...⁹²

⁸⁹พะออบ โปษกฤษณะ, สาวชาวกรุง, หน้า 35.

⁹⁰วารุณี โอสธารมย์, การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-พ.ศ.2475,
หน้า 171.

⁹¹พะออบ โปษกฤษณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

⁹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

กล่าวได้ว่าโรงเรียนเซนต์ค็อด มีบทบาทในการช่วยให้สตรีที่มีโอกาสได้รับการศึกษาจากระบบโรงเรียน ให้มีโอกาสได้ใช้ความรู้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ นับได้ว่าครูเซนต์ค็อดเหล่านี้ มีส่วนช่วยให้การศึกษาของสตรีไทยเจริญรุดหน้าเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป โอกาสของผู้หญิงไทยที่จะประกอบอาชีพครู เริ่มเป็นทางออกใหม่ให้กับผู้หญิงที่ได้รับการศึกษา นับเป็นการยกระดับสถานภาพของผู้หญิงไทยในอีกระดับหนึ่ง การกำเนิดอาชีพครูผู้หญิงอย่างเป็นทางการขึ้นในสังคมไทย กล่าวได้ว่าส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความต้องการของสังคมไทยที่ต้องการให้อาชีพครูผู้หญิง มารองรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น กล่าวคือ เมื่อทางรัฐมีนโยบายขยายการศึกษาให้แพร่หลายออกไปทั่วประเทศ ด้วยการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาแห่งชาติ เป็นผลให้มีกฎระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ ที่ทำให้ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายต้องเข้าเรียนหนังสือตามกฎหมาย จึงทำให้เกิดจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น ซึ่งการเพิ่มของจำนวนนักเรียนนี้ได้รวมไปถึงการเพิ่มจำนวนของนักเรียนหญิงไปด้วยเช่นกัน การจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีของรัฐขึ้นมานั้น เป็นการรองรับการขยายตัวทางการศึกษาในสังคมไทย ดังนั้นเมื่อทางรัฐมีนโยบายการศึกษาออกไปอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการศึกษาแก่สตรี ทำให้อาชีพครูผู้หญิงนับได้ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อรองรับการขยายตัวทางการศึกษาที่เกิดขึ้นในเวลานั้น

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย